

TANULMÁNYOK

GÁLL ERWIN

AZ ERDÉLYI-MEDENCE, A PARTIUM ÉS A BÁNSÁG TEMETŐINEK LEHETSÉGES TÁRSADALMI BESOROLÁSÁRÓL ÉS A BESOROLÁS BUKTATÓIRÓL

Kérdések és feltevések¹

Kutatástörténeti áttekintés

A régészet jelentős szerepet játszott a X–XI. századi társadalom kutatásában. Bár a XX. század első felének felfogása szerint gyakorlatilag válaszfal létezett a „gazdag, honfoglaló magyar temetkezések,” illetve a „szegény, szláv szolganép” sírjai között, vagyis etnokulturális alapon képzelték el a X. századi társadalom tagozódását,² a realitáshoz szakemberek már számoltak a mikroközösségekben is meglévő társadalmi különbségek létével.³ Később László Gyula, kutatásai eredményeképpen, horizontálisan tagolt nemzeti társadalmat rekonstruált,⁴ ám az ő és generációja (Fettich Nándor, Fehér Géza, Csallány Dezső) szemében változatlanul csak a gazdagabb mellékletekkel ellátott sírok jelentették a honfoglaló magyar népességet. Lényegében továbbra is etnokulturális szemszögből értékelték a gazdag és szegény sírok közötti különbségeket, azzal a kiegészítéssel, hogy a képet a sírmellékletek alapján megfigyelhető társadalmi rétegződés tekintetbe vételével gazdagították.⁵ A kor politikai viszonyain belül e kérdéssel kapcsolatban Fehér Géza keresett valamiféle kompromisszumot. Ő a társadalmi tagolódás és időrend szempontjából négy csoportba sorolta a X–XI. századi temetőket, elméletének lényege a lassú összeolvadás az újonnan jöttek (a honfoglaló magyarok⁶), illetve a ré-

---

¹ A dolgozat doktori disszertációm VII., átdolgozott fejezete. (Gáll E., 2008. 388–399. o.)

² Pulszky F., 1897. 118., 128. o.

³ Mesterházy K., 1998. 19. o.

⁴ László Gy., 1944. 138–158. o.

⁵ László Gyula később már nem a szláv népességgel azonosította a szegény temetők sírjait, hanem a késő avar kori lakosság hagyatékaként kezelte. László Gy., 1988. 38., 56. o.

⁶ A „honfoglaló magyarság” régészeti kultúráját nem szabad etnospecifikusnak tekinteni, hanem inkább regionális kultúrának kellene értékelni, amely a X. századi Kárpát-medencét jellemezte. Érdeemes idézni ebből a szempontból az 1996-os kiállítási katalógust is: „...A honfoglaló magyarság mind etnikumát, mind életformáját tekintve rendkívül *sokszínű* volt.” A X. századi Kárpát-medence ránk maradt régészeti leletanyaga (elsősorban a temetők leletanyaga) biztosan nem egy homogén identitású közösség hagyatéka, és ami minket érdekel, biztosan nem egy etnikum hagyatéka. Maguk a nagyon szubjektív narratív források is legalább két nyelven beszélő X. századi népességről szólnak, azonban számos forrás maradt ránk, amelyek például a szláv nyelvű népesség gyors asszimilációjáról tudósítanak. Az etnicitás és az anyagi kultúra közti kapcsolatok cseppfolyósak és változékonyak voltak és maradnak. A ránk maradt leletanyag nem (elsősorban etnikai) identitások szűrődnek át (vagyis nem magyarokat, németeket, vlachokat vagy éppen besenyőket láthatunk jeletlen sírokban), hanem különböző kulturális jegyek, hagyományok, kapcsolatok, összefonódások régészeti jelei, amelyek ter-

gebbi népesség (szerinte szlávok) között.⁷ Megjegyezzük, hogy véleményünk szerint, a X–XI. századi viszonyok tekintetében talán realistább megközelítés lett volna, ha csak két csoportra osztja a Kárpát-medence IX. század végi lakosságát: az újonnan jöttekre (a honfoglaló magyarokra), illetve a régebbi népességre (ami alatt nem feltétlenül szükséges etnikumot érteni). Mindezt azonban Szőke Béla nagyhatású elmélete lesöpörte a kutatás asztaláról.

A X–XI. századi társadalom kutatásában a mai napig Szőke Béla elmélete a legelfogadottabb, a meghatározó; a szakma mind a mai napig az általa meghatározott terminológiát használja. Szőke Béla három rétegre osztotta a X–XI. századi társadalmat, és meglepően modern fogalmakat használt. A temetőtípusokat, amelyeket elsősorban a sírok száma alapján rendszerezett, az eltemetettek társadalmi helyzete szerint tagolódó típusokként értelmezte, így a magányos sírokat, illetve kis sírszámú temetőket a honfoglalás kori vezető réteggel, a törzsi arisztokráciával hozta összefüggésbe.⁸ Kapcsolat biztosan lehetett e két ismérv között, azonban inkább csak közvetett; az a-ból még nem következik a b, azaz nem lehet minden kisszámú sírcsoportot a nomád X. századi arisztokráciához sorolni. Erre a legjobb példa az újszentesi, biztosan csak háromsíros kistemető, amelynek egyetlen kés- és hajkarika-mellékletet tartalmazó temetkezéseit nehezen lehet a vezető réteggel kapcsolatba hozni. Szőke második társadalmi rétege az úgynevezett középréteg, amelyet az általában néhányszor tíz síros temetőkkel kapcsolt össze; a harmadikat pedig a magyar köznép temetői képviselik, azt azonban nem taglalta, hogy milyen kritériumok alapján választotta szét e két „réteget,” gyaníthatóan azonban elsősorban a temetők sírjainak száma alapján.

A következő évtizedekben a társadalmi berendezkedés más aspektusai felé irányult a kutatók figyelme. A történettudomány Györffy György nevéhez kapcsolódott⁹ új eredményei régészeti bebizonyításának lehetőségét Dienes István fedezte fel.¹⁰ Dienes a nemzeti központok régészeti kimutathatóságának lehetőségét is megfogalmazta,¹¹ amelyet Mesterházy Károly fejlesztett tovább, konkrétan visszhang nélkül.¹²

---

mészeten, közvetve, különféle identitásokkal lehetnek kapcsolatban. Azt is szükséges megjegyeznünk, hogy az individuumnak, vagy közösségnek több identitása lehet/lehetett, tehát abszolút szubjektív módon választjuk ki az „avar,” a „vlach” vagy éppen a „honfoglaló magyar” identitást, mert valószínű, hogy a X. századi ember számára mást jelenthetett a maga identitása (illetve identitásai), mint a XIX. századi romantika nyomán a szakirodalomban ráerőltetett, kitalált identitások. Valójában itt a nemzetállamok régészete köszön vissza, úgy is fogalmazhatunk, hogy a *nemzetállamok régészete megszabta vagy éppen megszabja, kisajátítja az illető kora középkori közösségek identitását*. Ezért is a magyar régészet, nagyon helyesen, a *honfoglalás koráról* beszél, vagy ha éppen mégsem, az e korszakkal foglalkozó szakember számára akkor is egyértelmű ez a tény. Ezzel ellentétben, a román szakirodalomban (és anélkül, hogy olvastuk volna, sejtjük, hogy a magyar–sumér rokonságot hirdető „történészek” körében is), nem kevésszer olvashatók olyan jellegű megállapítások, mint „mediteranoid népesség – román népesség.” Szükséges leszögezünk: a kora középkori Kárpát-medencében egyetlen népesség sem azonosítható meghatározott embertani típussal vagy típusokkal, illetve egyetlen embertani típus sem köthető meghatározott népességhez, tehát az ilyen jellegű megállapítások nem tekinthetők másnak, mint korunk *régészeti vagy antropológiai rasszizmusának*. A kérdéskör könyvtári irodalmát természetesen nem tudnánk itt idézni, néhány újabb, általunk fontosnak vélt munkát azonban mindenképpen megemlítünk: *Brather S.*, 2004. ; *Bálint Cs.*, 2006. 277–347. o.

⁷ *Fehér G.*, 1958. 305–314. o.

⁸ *Szőke B.*, 1962. 13., 19–20. o.

⁹ *Györffy Gy.*, 1958. 565–615. o.

¹⁰ *Dienes I.*, 1961.

¹¹ *Dienes I.*, 1972. 16. o.

¹² *Mesterházy K.*, 1980.

A magyar régészetben a katonai kíséretet a társadalmi struktúra részeként vizsgálták, habár ez elsősorban a katonai szervezettség jele. Ezt is kétféleképpen látták:

1. Etnikai katonai kíséret, amelyek régészeti hagyatékát a felső-Tisza-vidéki temetők jelzik. Ez az elmélet elsősorban Mesterházy Károly nevéhez kötődik.¹³

2. Hasonló, de más jellegű elmélet fűződik Révész László nevéhez, aki szerint a katonai kíséret valójában a felső-Tisza-vidéki fejedelmi udvarhoz tartozó „hivatásos” katonai kíséret, amely azonban nem köthető a kabarokhoz,¹⁴ és annak ellenére, hogy ezt az elméletet is érte kritika,¹⁵ számos olyan régészeti jelenséget figyelt meg, amelyre elfogadhatóbb érvelést eddig nem találhatunk.

Az augsburgi vereség következményeképpen átalakuló katonai kíséretről, annak régészeti megfoghatóságáról Bakay Kornél értekezett.¹⁶

Révész László kutatástörténeti jelentőségű munkájában, kompromisszumos megoldásként, ötvözni próbálta a felső-Tisza-vidéki fejedelmi udvar és katonai kíséréte elméletét a Szöke Béla-féle középréteg/közép-elmélettel.¹⁷

Szociológiai megfontolásokkal teletűzdelt kiváló dolgozatot jelentetett meg Mesterházy Károly 1998-ban,¹⁸ eredményeit, megállapításait azonban a magyar honfoglalás-kori régészet, elsősorban a 70-es–80-as években dívott kiscsalád–nagy család kérdéssel kapcsolatban, nem hasznosította, tanulmányát alig, vagy egyáltalán nem idézik. Ezen kívül, többek között a Meroving-kori párhuzam segítségével, magyarázatot keresett több temetőjelenség szociológiai értelmezésére is.¹⁹ A gazdag női – szegény férfi sírok közötti ellentétet például, a Meroving-kori kutatások nyomán, abban vélte feloldani, hogy akár már a X. században is beszélhetünk öröklődő nemességről, amelynek jogállása biztosított volt, következésképpen a temetkezésekben való reprezentációja jóval jelentéktelenebb lehetett, régészetileg ennek következtében kimutathatatlan.

Az írott források adatai alapján a X. századi magyar törzsszövetséget – az amerikai kulturális antropológia terminológiáját átvevő régészeti szakirodalom szerint – a pozíciójukat öröklő úgynevezett „chief-ek,” vagyis főnökök vezették. Emellett, talán a katonai vállalkozások, kalandozások következményeképpen, létezhetett az úgynevezett „big-man” modell is,²⁰ vagyis a X. századi katonai-politikai struktúrában lehettek olyan vezetők is, akik pozíciójukat nem örökölték, hanem egyéni teljesítményük révén szerezték azt. A források szerint valószínűleg ilyen vezér lehetett a szláv nevű Bogát, következésképpen nem zárhatjuk ki szláv eredetű egyének részvételét sem a különböző nyugati, vagy Bizánc elleni hadjáratokban.²¹

---

¹³ Mesterházy K., 1995. 1040., 1046. o.

¹⁴ Révész L., 1994. 145–157. o.

¹⁵ Kristó Gy., 1997. 234–275. o.

¹⁶ Bakay K., 1965–1967. 21–30. o.

¹⁷ Révész L., 1996. 193–211. o.

¹⁸ Mesterházy K., 1998. 26–29. o.

¹⁹ Mesterházy K., 1998. 30–34. o.

²⁰ Sahlins M., 1963. 283–303. o.

²¹ Kordé Z., 1994. 116. o.

Kérdés marad azonban, hogy a forrásokból leszűrhető információkat, vagyis a „chief-ek” és „big-man-ek” katonai-társadalmi modelljét hogyan kapcsolhatjuk össze a régészeti forrásokkal? Melyik temetkezés esetében feltételezhetnénk-láthatnánk „chief-et” és melyik temetkezés esetében „big-man-t”? Erre a kérdésre, meglátásunk szerint, nem található megnyugtató válasz, ugyanis a különböző társadalmi struktúrák régészeti meghatározása viszonylagos, mert amit régészetileg meg tudunk figyelni, az csupán a gazdag/gazdagabb–szegény/szegényebb temetkezés. A különböző jogállapotok feltételezése igencsak veszélyes, hiszen azok régészetileg kimutathatatlanok vagy nehezen kimutathatók.²² Ennek ellenére úgy véljük, hogy a kutatott Kárpát-medencei területeken előkerült jellegzetes temetőtípusok révén feltételezhetünk egyfajta párhuzamosságot az írott forrásokban feltűnő viking *hirdekkal*, illetve rusz *druzsínákkal*, vagyis a különböző politikai-katonai központok katonai kíséreteivel.

Egy másik, hasonlóan jelentős kérdés a katonai kíséret és a szerződéses katonák²³ nyugati szakirodalom által különválasztott státusa. Lehetséges vajon a régészeti leletanyag alapján ilyen mélységig, gyakorlatilag személyre szólóan meghatározni különböző síregyütteseket? Vannak olyan fogódzók, amelyek alapján feltételezhetünk ilyen különbségeket? Meglátásunk szerint az effajta próbálkozás jelenleg szinte lehetetlen, talán csak olyan leletek alapján tűnik járható útnak, mint amilyen például a Székesfehérvár-Rádiótelep „A” sírja, amely egyedülálló és csak a Kárpát-medencén kívüli területekről ismertek a párhuzamai.²⁴ Nem kizárt, hogy szerződéses katonák lehettek a karosi III. temető 3. és 13. sírjának íjas-tegezes harcosai, akik a genetikai elemzések alapján senkivel sem álltak rokoni kapcsolatban a temetőben, viszont testvérek voltak.²⁵

Továbbá, a különböző társadalmi rétegek régészeti kimutathatósága jogi szempontból lehetetlen, az egy temetkezőhelyen elhantolt egyéneket ugyanabba a társadalmi csoportba (Szőke esetében például a középrétegbe/köznépbe) sorolni pedig veszélyes vállalkozás. Hová sorolhatók például az olyan temetők, mint a kolozsvári Zápolya utcai és/vagy a gyulafehérvári Mentőállomás temetői? A sírszám alapján, ha a Szőke-féle modellt követjük, az elsőt a középrétegi, a másodikat a köznépi temetők közé kellene sorolnunk, az előkerült leletanyag (arany hajkarikák, fülbevalók, veretes övek, fegyverek, lovas sírok stb.) alapján azonban a kolozsvári temető semmivel sem gazdagabb a gyulafehérvárinál. Mindkét temetőben voltak melléklet nélküli sírok, ami csupán annyit jelent, hogy mindkét temetőben létezett/létezhetett társadalmi differenciálódás az elhantolt egyének között. Az arany hajkarikás, fülbevalós, veretes öves lovas sírok – amelyek kétségkívül a honfoglalás-kori magyar hódítók régészeti emlékei – jelenléte a gyulafehérvári temetőben azt jelzi, hogy a közösség tagjainak egy csoportja, legalábbis a leletanyag alapján, nem sokban különbözhetett a kolozsvári, siklói kisebb temetőben elhantoltaktól. Egyértelműnek tűnik, hogy egy adott temetőn belül az elhunytak a társadalmi ranglétra különböző fokain foglalhattak helyet, ám ezt csak a mellékletek mennyiségi és minőségi

²² Steuer H., 1979. 612. o.; Mesterházy K., 1998. 25. o.

²³ Reuter szerint egyetlen különbség a kíséret tagjai és a szerződéses katonák között az, hogy a kíséret tagjai annak a politikai közösségnek lehettek a tagjai, amelyben szolgáltak, ellentétben a szerződéses katonákkal, akiknek ilyen lehetősége nem volt. Irod.: Reuter T., 1997. 33. o.

²⁴ Kovács L., 1995. 291–308. o.

²⁵ Révész L., 1996. 197–198. o.

skálája (a fent említett gazdag/gazdagabb, szegény/szegényebb) alapján állapíthatjuk meg, természetesen a helyzetfelmérés teljes viszonylagosságával. Hogy konkrét példával is éljünk, a kolozsvári Zápolya utcai temető esetében a 11. számú, mellékletekben gazdag, kirabolt sír egyéne a társadalmi ranglétra más fokán foglalhatott helyet, mint például a 4. sír egyszerű mellékletű harcosa, nem is beszélve a 2. sír melléklet nélküli egyénéről. Következésképpen a jövőben nem a temetőket kellene „középrétegi,” „köznépi” stb. jelzőkkel ellátni, hanem e temetőkön belül kellene kutatni a leletanyag révén feltételezhető társadalmi differenciálódást, természetesen, ha van rá lehetőség.

A temetőkön belül a nagyon jellegzetes rítuskülönbségből kikövetkeztethető etnokulturális különbségek vizsgálatát sem lenne szabad elhanyagolni, vagyis a társadalom vertikális felépítése mellett az etnokulturális horizontális skála elemzését is bővíteni kellene. Azt sem szabad elfeledni, hogy az egyes helyeken végbement lakosságcsere miatt, a népesség státusával együtt, változhatott az egyes temetők típusa is.

Módszertani szempontból a temetőkön belüli különbségek mellett, a temetők közötti eltéréseket is próbáltuk vizsgálni. Egyik ilyen módszertani megközelítés volt az egyes sírok, illetve a temetők sírjai összességének mellékletanyagában a nemesfémek súlyának meghatározása. Sajnos a nagyon sok szórványlelet miatt csak kevés lelőhely kerülhetett a térképünkre (a 158 lelőhelyből mindössze 58 lelőhelyet és két fontos szórványleletet vehettünk fel),²⁶ ugyanakkor szétválasztottuk a lehetséges *katonai struktúrákat* jelző temetőket a más típusú X. századi mellékleteket tartalmazó temetőcsoportoktól.

I. X. századi temető- és melléklettípusok

„A.” Lehetséges központok „katonai kíséreteinek” temetőcsoportja (fegyveres, első-sorban szablys temetkezések koncentrációja 1., 2., 3. térkép [30., 31., 32. o.]

Az „A” csoportban a lehetséges katonai központok kíséretének emlékéanyagát próbáltuk kiemelni. Az eddigi eredmények alapján, Mesterházy Károly szavaival élve, a „fegyveres sírokra kell támaszkodnunk,” ám azok pontos Kárpát-medencei számát nem ismerjük. Bóna István szerint eddig körülbelül 1000 fegyveres sírral számolhatunk,²⁷ ezen belül pedig körülbelül 145 szablys temetkezéssel,²⁸ amiért is a szablys mellékletű temetkezések megkülönböztetett figyelem tárgyai a magyar régészeti szakirodalomban. Fontos kiemelnünk, hogy a szablyák jelentős százalékban jól körülhatárolható területekre (51 a Felső-Tisza vidékére, ezen belül 35 darab csak a Bodroghözre²⁹), illetve egyes temetőkre koncentrálódnak. A Kárpát-medence más kistérségeire sokkal kevesebb szablya esik, joggal tehető fel a kérdés: hogyan értelmezhető ez a szablyakoncentráció egyes területekre vetítve? A sírok százalékaránya szempontjából a felső-Tisza-vidéki temetőkhez hasonló mérvű szablyakoncentrációt regisztrálhatunk a Kolozsvár környéki temetőkben is. Mindenesetre kizárjuk annak a lehetőségét, hogy ez a jelenség pusztán csak a véletlennek volna tulajdonítható.

²⁶ Gáll E., 2008. 7–31. o.

²⁷ Bóna I., 1997. 352. o.

²⁸ Révész L., 2006. 16. o.

²⁹ Révész L., 2006. 16. o.

A kisméretűnek vagy közép méretűnek tűnő temetőrészekben feltárt „A” mellékletcsoportba sorolt temetkezéseket a mellékletek mennyisége és minősége alapján három alcsoportba próbáltuk szétválasztani:

1. *Mellékletekben gazdagabb, esetlegesen nemesfém szerelékű szablyás temetkezések;*
2. *Egyszerű szablyás sírok;*
3. *Szablya nélküli fegyveres sírok*

Az elsődleges kritérium, amely alapján e temetőket külön csoportba soroltuk, a következő: az e temetőkben feltárt fegyveres sírok százalékarány szempontjából jóval meghaladják a más temetőkben regisztrált fegyverleletek százalékarányát. A legjobb példa erre a kolozsvári Szántó utcai temető esete: a 19 férfitemetkezés mindegyikében regisztráltak fegyvert, vagyis ez a közösség „állig felfegyverkezve” temetkezett!

„A.1.” *alcsoport* – mellékletekben gazdagabb, esetleg nemesfém szerelékű szablyás temetkezések (feltételezhetően különböző katonai vezetők temetkezései): Arad-Csálya (1. tábla, 35. o.), Bihar-Somlyóhegy 8. sír, Kolozsvár-Szántó utca 4. és 25. sír, Kolozsvár-Zápolya utca 1. és 11. sír). Jellegzetességük, hogy a fegyverzet összes komponense a sírba került (Aradon a lelőhely egy másik sírjában szórvány kard is volt), továbbá öv- illetve lószerszám-díszek és veretes tarsoly. A kolozsvári Szántó utcai temető 4. sírjába veretes öv és szablya is került,³⁰ ugyanott a 25. sírban még teljesebb felszerelést regisztrálhatunk: az élbe kalapált ezüsthuzallal díszített szablya mellett³¹ ismert még veretes öv és veretes tarsoly is. A Zápolya utca 11. sírjában, igaz, kiraboltan, már csak a díszített lószerszámot regisztrálhattuk a díszített, tausírozott kengyellel együtt.

„A.2.” *alcsoport* – egyszerű szablyás sírok (a lehetséges katonai kíséret [testőrség?] sírjai): a kolozsvári Kalevala utcai I. és III. szablyás sír, a Zápolya utcai 6. és 10. sír (2. tábla, 1., 36. o.), illetve a Szántó utcai 22. sír.

„A.3.” *alcsoport* – szablya nélküli fegyveres sírok (bennük nyílcsúcsok, nyíltegezek, íjcsontok): úgy tűnik más csoportot alkotnak ezekben a temetőkben. A Szántó utcai temetőben csak a 25. számú szablyás sírből kerültek elő íjcsontok, a másik két szablyás sírből nem; hasonlatosképpen a Zápolya utcai temető 1., 6., 10. szablyás sírjaiból is hiányzott ez a fegyvernem. A bihari temetőből öt esetben került elő tegez-es-íjcsúcsos temetkezés a 8. számú szablyás-veretes öves síron kívül, a kolozsvári Szántó utcában (a 25. síron kívül) legalább négy sírből ismert ilyen jellegű temetkezés. Hasonló mellékletanyag található a később említendő „B,” „C” és „E” mellékletcsoportok sírjaiban is.

Ahogy az 1. térképen (30. o.) láthatjuk, a fentebb említett három alcsoportot egyetlen esetben találjuk meg egymás közelében (ami azonban a kutatás számlájára is írható): a kolozsvári kistérség temetői esetében mutatható ki a szablyás sírok olyan jellegű koncentrációja, amelyet csakis egy katonai központ létezéséeként értelmezhetünk. A három

³⁰ Ezek mellett a fegyveres temetkezésekből nagyon kevés alkalommal ismert még az edénymelléklet is!

³¹ Nagyon kevés esetet ismerünk, amikor a szablyák pengéjébe nemesfém szákat kalapáltak. A szablya pengéjének berakásos díszítésére kiváló példa a bécsi szablya, amelynek pengéjében berakásos sárkányalakokat láthatunk. E díszítésnek közeli párhuzama szablyán nemrég a belső-ázsiai Tuvából került elő. E technikai megoldás térben legközelebbi párhuzama a kijevi szablya pengéjén megfigyelhető indás-palmettás berakás. E leletek készítési helyeként a X. századi kijevi varég-rusz területek, illetve az ott működött mesterek jöhetnek számításba, akik akár Magyarországon is dolgozhattak. Amint látjuk, a kolozsvári és Kijev környéki leletek újabb lehetséges párhuzamaival állhatunk szemben. Tóth Z., 1930.; K. K., 1996. 67–71. o.; Fodor I., 2000.; Fodor I., 2001. 19. o. Közöletlen, az információkat Ioana Hicának köszönhetjük.

kolozsvári temető rész esetében az eddig feltárt körülbelül negyven sírból összesen 10 szablya került elő, tehát a sírok 25 százalékából ismert ez a fegyvernem. Bár a kolozsvári temetők csak részlegesen vannak feltárva, a tendencia egyértelműen kirajzolódik. Állításainkat statisztikai összehasonlító elemzéssel is szemléltetni próbáljuk, amelynek keretében a felső-Tisza-vidéki temetők sírjai és szablyái számát próbáltuk összevetni.³² Természetesen tudatában vagyunk az elemzés viszonylagosságának, ám ahogy a kolozsvári temetők leletanyagának elemzése során több alkalommal is hangsúlyozták³³ és hangsúlyoztuk,³⁴ figyelemre méltó a két terület temetői leletanyagának nagyméretű hasonlósága:

Temető	Sírok száma	A temetőben feltárt szablyás sírok	
		száma	százalékaránya
Karos I–III. temető	105 sír	11 szablya	10,47 %
Kenézlő I–II. temető	50 sír	5 szablya	10,00 %
Rakamaz-Strázsadomb	9+10	1 szablya, 1 szablyamarkolatú kard	10,52 %
Szabolcsveresmart-Szelérdomb	8	1 szablya, 1 kard	25 %
Tizacsoma	60 sír	1 szablya, 1 kard, 1 szablyamarkolatú kard	5,0 %
Tiszaeszlár-Bashalom II. temető	13 sír	3 szablya	23,07 %
Tiszabezdéd	17 sír	3 szablya	17,64 %

A kolozsvári temetőkből előkerült szablyák százalékaránya körülbelül megegyezik a felső-Tisza-vidéki temetőkben regisztrált szablyákéval, sok esetben pedig meg is haladja azt. Hasonló szablyakonzentrációt sehol másutt nem figyelhetünk meg a Kárpát-medencében, tehát ismét adott a kérdés, hogy mivel tudjuk ezt a jelenséget magyarázni? Vajon csupán a nem teljes kutatottság az ok, vagy valóban egy X. századi szociológiai, esetleg etnokulturális jelenségről beszélhetünk? Nem utasítva el az első lehetőségéből adódó nehézségeket sem, az eddigi ásatások alapján úgy tűnik, hogy más régiók teljesen feltárt temetőiben nem ismert ilyen százalékos arányban ez a fegyverfajta.³⁵

³² Kihagytuk az elemzésből a következő szablyaleleteket: Demecser-Borzsova puszta (2 szablya), Rétközberencs-Paromdomb (1 szablya), Beregszász (2 szablya), Szolyva (1 szablya).

³³ Révész L., 1996. 123., 185. o.

³⁴ Gergely B. – Gáll E., 2007.; Gáll E. – Gergely B., 2004–2007. 27–29. o.

³⁵ Például az észak-magyarországi káli temető 68 sírjából mindössze két szablya ismert, a hajdúsági Püspökladány-Eperjesvölgy 640 sírjából 2 szablya, a sárrétudvari Hizóföld 262 sírjából pedig hasonlóan két szablya került elő. M. Nepper I., 2002.; Füredi Á., 2003. 331–352. o.

Ugyanakkor egy másik fontos tény is szükséges leszögeznünk: a Bodroghköz, illetve a Felső-Tisza-vidék, mint nagyobb területi részegység, temetőiben előkerült szabványok száma (a kutatás jelen állásának köszönhetően) többszöröse a kolozsvári temetőkben előkerülteknek, nem is beszélve a sírokból előkerült arany, de elsősorban aranyozott ezüst tárgyak mennyiségéről, ami arról árulkodik, hogy a két terület X. századi jelentőségét, egyelőre legalábbis, a régészeti leletanyag, illetve az annak tekintetbe vételével feltételezhető katonai-politikai berendezkedés alapján, semmilyen szempontból nem lehet összehasonlítani.

A feltételezett kolozsvári katonai központ létrejötte a X. század első felében két fontos tényhez köthető:

1. Feladata az Erdélyi-medence északi részéből délre tartó kereskedelmi utak katonai felügyelete lehetett. Ez az út integrálhatta a keleti kereskedelem vérkeringésébe a délebbi területeket. Egy ilyen, dél felé tartó út lehetőségére utalhat a feltételes, kérdéses máramarosszigeti dirhemlelet is.³⁶

2. Esetleg a Kolozsvár környéki sóaknák kitermelésével foglalkozó közösségek fegyveres felügyeletére idetelepített katonai központ katonai vezetői, testőrei, egyszerű harcosai és hozzátartozói régészeti hagyatékát láthatjuk itt. A temetők topográfiai elhelyezkedése ezt a helyzetet még egyértelműbbé teszi: a telepek az infrastrukturális kontinuitást (amely nem egyenlő az etnikai kontinuitással) jelző római utak³⁷ elágazása mentén, a Szamos felsőbb teraszain helyezkedtek el, ahonnan az egész völgy területét ellenőrizhették. (l. a 3. térképet, 32. o.)

Szerepe és topográfiai elhelyezkedése alapján a bihari Somlyóhegyen feltárt 8 síros temetőrész is katonai központra utal. A kolozsvári temetőkhez hasonlóan, a hegytetőn előkerült temető közössége előljárójának lakhelye lehetett az a várban feltárt kőépület, amelynek kultikus jelentőséget tulajdonítottak, anélkül hogy megokolták volna.³⁸ Valószínűbb, hogy a szóban forgó épület lakóház volt, ezt erősíti meg az a tény is, hogy nem messze, az Edelény–borsodi földvárban, X. századra datálva, Wolf Mária hasonló kőépületet tárt fel.³⁹

Ha munkahipotézis szintjén is, egy katonai kísérethez tartozó temető létének lehetősége merülhet fel a Gyulafehérvár legmagasabb földrajzi pontján, egymástól nem messze előkerült két lovas sírral kapcsolatban is, amit kiegészít az a megfigyelés is, hogy e síroktól nem messze, az Apor-palota területéről, előkerült egy szórvány fokosbalta, amely ugyancsak sírra utal. Földrajzi elhelyezkedése alapján e központ „nemléte” lenne inkább a meglepetés, hiszen stratégiai helyzetét a korábbi és későbbi korszakokban egyaránt kihasználták.⁴⁰

³⁶ Kérdéses, a leletről Kovács László tudósított, amelyet hálásan köszönünk.

³⁷ Kolozsvár szélén, a Nagyvárad felé vezető úton, a Pólus Center területén, egy IV–V. századi temető mellett néhány tíz méternyire előkerült a biztosan a IV–VI. században is használt római úttest. A Pólus Center környékén végzett mentőásatás anyagának közzlése folyamatban van.

³⁸ „Reamintesc faptul că una dintre construcțiile descoperite aproximativ în mijlocul incintei, a fost interpretată ca un posibil edificiu de cult.” *Cosma C.*, 2002. 54. o.

³⁹ *K. K.*, 1996. 418. o.

⁴⁰ Ugyanakkor, ahogyan látni fogjuk, a nagyméretű temetők viszont ismeretlenek Kolozsvár területén. Kérdésként merülhet fel, hogy ez a kutatás jelen állapotának számlájára írható-e, vagy pedig egy sajátos, régészetiileg megfigyelhető kistérségi jelenség eredménye?

Felmerül az a kérdés is, hogy a X. század második felében végbement változások mennyire tükröződnek a régészetben az anyagi kultúrán keresztül? Eltűntek a régebbi központokat jelző temetők, és újak jöhettek/jöttek létre? Ezeknek milyen régészeti jelei vannak vagy lehetnek a kutatót régióinkban? E kérdésre nemmel válaszolhatunk: a kolozsvári temetők, leletanyaguk alapján, a kutatások mai állása szerint a század hetvenes-nyolcvanas-kilencvenes éveit is megérhették, a Szántó utca melletti Heltai utca S végű hajkarikás sírja pedig azt jelzi, hogy ezek a temetők megérhették még a XI. század első felét is.⁴¹ A valószínűsített katonai közösségek felszámolása, vagyis a temetők használatának felhagyása inkább a XI. század elejére tehető, amire a XI. században kirabolt gazdag temetkezések utalnak (a 9. és 11. sír a Zápolya utcában, illetve kilenc kirabolt temetkezés a Szántó utcai, közöletlen temető részben is).

A XX. század első felében került elő Gyulafehérvár területéről, szórványként, egy kardkoptató. Az öntött, felső része mindkét oldalán törött, nyújtott, félvális tárgy alsó részén tömör gömböcske ül. Szájának jobb és bal fele karéjos, tömören öntött, széles borda szegélyezi, a borda alján gyöngysor fut végig. Alsó felét palmetta díszíti, mely kiugrik a tárgy síkjából. Tipológiai besorolása és párhuzamai alapján a darab a X. század második felére – a XI. század elejére keltezhető,⁴² aminek alapján régészeti szempontból két lehetőségre gondolhatunk:

1.) a X. század második felétől kezdődő fegyverreform az Erdélyi-medencéből is kimutatható, amelynek eredményeképpen megjelent az új fegyverzetet és harcstílust jelző kétélű kard a katonai kísérek körében,⁴³ vagy

2.) a Kárpát-medencei nagyon kisszámú leletanyag alapján az sem kizárt, hogy az előbb tárgyalt katonai kíséretben megjelent idegen eredetű, szerződéses katonákkal lehet dolgunk, amit az is aláhúz, hogy a kardkoptató ismert és fontos politikai központ területéről került elő (akárcsak a Székesfehérvár-demkőhegyi lelet).

Hasonló lehetőséget valószínűsíthetünk a X. század közepére keltezhető Arad környéki centrummal kapcsolatban is, ahonnan a nemesfém-szerelékes szablyával együtt kétélű kard is előkerült, a város területéről pedig VII. Konstantin (919–959) egy pénzérméje is ismert.⁴⁴

A fentebb említett két lehetőség ugyanakkor nem zárja ki egymást, eléggé egyértelműnek tűnik az a tény, hogy a kardkoptatók nagyon kis száma a Kárpát-medencében személymozgással is magyarázható, azaz esetleg más régiókból, külföldről idekerült, talán északi katonákkal lehet dolgunk.

A leletanyag kronológiai elemzése révén, a Kárpát-medence keleti felében a X. század elején létesült katonai temetők megszűnését, felhagyását sem bizonyítani, sem cáfolni nem tudjuk.⁴⁵

---

⁴¹ Az S végű hajkarikák elterjedésének időrendjéről: *Gáll E.*, 2007. 244–245. o.; *Gáll E.*, 2008. 151–156. o.

⁴² Párhuzamai: Beszterec: *Kiss L.*, 1938. 201–205. o.; Székesfehérvár-Demkőhegy: *Bakay K.*, 1967. 165–167. o.

⁴³ Egy korábbi dolgozatunkban, illetve doktori disszertációinkban egyes esetekben valószínűsítettük a kard és a szablya párhuzamos használatát. Azonban, ahogyan utaltunk rá, a kardok tömeges megjelenése a X. század második felétől mutatható ki.

⁴⁴ Az adatot *Prohászka Péter* szolgáltatta, hálás köszönet érte.

⁴⁵ A X. századi leletanyag időrendi elemzése során két időrendi csoportot különítettünk el: I.) X. század első kétharmada; II.) X. század második fele – XI. század első harmada. Természetesen a megadott időrendi ha-

„B.” X. századi honfoglalás-kori temetők más mellékletcsoportjairól, vagy „társadalmi rétegeiről,” („B” – „E” mellékletcsoport) (4. térkép, 33. o.)

Az előző dolgozatainkban (is) használt temetőtípus-megnevezések valójában terminus technicusok – céljuk az volt, hogy valamilyen rendszerbe soroljuk az ismert temetőcsoportokat⁴⁶ – amiképpen annak tekinthetjük a fentiekben említett „társadalmi rétegek” kifejezést is, hiszen, már hangsúlyoztuk, a különböző társadalmi jogállapotok régészeti-leg kimutatatlanok vagy nehezen kimutathatóak.⁴⁷ Ezért a semlegesebb „mellékletcsoport” terminológiát használjuk.

Az eddigi kutatások, temetőközlések elsősorban Szőke Béla elmélete alapján sorolták be a temetők népességét valamilyen társadalmi státusba. Ahogy előbb is említettük, a temetőket Szőke Béla egységként kezelte, és nem tartotta fontosnak, vagy a kutatások adott szintjén nem tartotta lehetségesnek, hogy a mellékletek mennyisége és minősége alapján társadalmi differenciálódást próbáljon kimutatni bennük. Így a maga idejében nagy előrelépésnek számító elmélet a temetők népességét összességében *középréteggént* vagy *köznépként* értékelte, általában a sírok mennyisége, lovas- és fegyveres temetkezések léte vagy nemléte alapján; az elméletet, anélkül hogy tovább gondolták volna, a honfoglalás-korral foglalkozó szakemberek egy része, napjainkig sematikusan használja.⁴⁸

A kérdéskört természetesen nagymértékben meghatározza a temetők kutatottsági szintje, egy sír ugyanis lehet magányos, de tartozhat kisebb vagy nagyobb temetőhöz is, a temetőben pedig temetkezhetett egy, két, vagy akár több különböző eredetű és státusú közösség. Ez a problematika még hatványozottabb az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság területének esetében, ahol a kutatások a Kárpát-medence összességét tekintve a legelmaradottabbak. A természetföldrajzi körülmények ugyancsak fontos szerepet játszottak a lelőhelyek jellegzetességeinek kialakulásában, a vizenyős Alföldön emiatt (is) lehettek általánosabbak a kis sírszámú temetők, míg a hegyes Erdélyi-medencében a temetkezőhelyek, úgy tűnik, koncentráltabbak lehettek.

A lelőhelyeket méretük (azaz sírmennyiségük) és a sírok különböző jellegzetességei alapján különböző csoportokba osztottuk fel, és pedig „B” „C” és „D” csoportra. A „B” csoportba a magányos sírokat és a kisebb méretű temetőket, a „C” és „D” csoportba pedig a sírszámra közép méretű és nagyobb temetőket soroltuk.

„B” csoport

„B.1.” Magányos vagy magányosnak tűnő sírok. E csoportba egyaránt sorolhatunk női, illetve férfi sírokat. Biztosan magányos női sír a németszentpéteri temetkezés és valószínűleg a pusztavizezsdai zsugorított temetkezés (amelyben Török Aurél megállapítása szerint⁴⁹ egy 18–20 éves nő nyugodott), illetve Kisléghi részletes leírásai alapján erre

---

tárok viszonylagosak, elsősorban a rendszerezés kedvéért használtuk azokat, hiszen pl. a „X. század első kétharmada” nem feltétlenül jelenti, hogy az illető temető utolsó sírját 966-ig ásták, hanem körülbelül e periódus időrendi keretei között. *Gáll E.*, 2008. 370–387. o.

⁴⁶ *Gáll E.*, 2004–2005. 337–339. o.; *Gáll E.*, 2008. 46–48. o.

⁴⁷ *Steuer H.*, 1979. 612. o.; *Mesterházy K.*, 1998. 25. o.

⁴⁸ Természetesen kivételek vannak, elsősorban az utóbbi időkben egyre több szakember részéről fogalmazódott meg e kérdéskör bővítése. Példaként I.: *Istvánovits E.*, 2003. 442–449. o.; *Révész L.*, 2008. 450–455. o.

⁴⁹ *Kisléghi Nagy Gy.*, 1911. 321–322. o.

következtethetünk a bukovapusztai III., VIII. és IX. halom férfisíriai esetében.⁵⁰ Ezek a sírok lapályos, mocsaras területekről kerültek elő, tehát itt egyértelműen földrajzi viszonyok játszhattak szerepet a temetkezések magányos voltában.⁵¹ Leírás alapján magányos sír került elő a sepsiszentgyörgyi Eprestemetőről is, értékelése azonban nem egyértelmű, gondolhatunk esetleges katonai bázisra, vagy akár egy hadjáratban elesett egyén temetkezésére, és hasonlóan ítélné meg az eresztevényi állítólagos sírlelet is.

„B.2.” Kis temetők (a mellékletek mennyisége és minősége alapján három alcsoportjukat különíthettük el).

„B.2.a.” E temetők, mai adataink alapján, a Partium és a Bánság területén fordulnak elő. Fő jellegzetességük a női sírok gazdagsága vagy relatív gazdagsága, legalábbis az illető temetőn belül (Gálospéter, Nagyteremia, Bukovapuszta II. halom, Óbesenyő V. halom), illetve a férfisírok szegényessége vagy melléklet nélküli volta. Lényeges, hogy a temetőkben nem ismerünk fegyveres temetkezést. Megemlítjük hogy nem nagy távolságra, az Alföldön, ezekhez hasonló példák állnak rendelkezésünkre, hasonló jellegzetességekkel (pl. Szeged-Bojárhalom). Kérdés, hogy milyen társadalmi kapcsolatra gondolhatunk a szegény mellékletű férfisírok és a gazdag női sírok halottai között? A közöttük lévő esetleges genetikai kapcsolatra a régészet nem válaszolhat, e kérdés csakis DNS-vizsgálatok révén válaszolható meg.

„B.2.b.” Mai adataink alapján csak a Partium és a Bánság területén fordul elő e kis temetők csoportja. Fő jellegzetességük az egyszerű fegyveres, elsősorban íjas–nyilas–tegez-es–lovas férfisírok szegényessége, valamint a női sírok relatív mellékletgazdagsága (Csák, Nagyősz-Kleine Hügel 2. sír, Nagyszalonta, Óbesenyő VI. halom, Bukovapuszta IV. és V. halom). A nagyősz 2. sír egyénének katonai vállalkozásokban való részvételére a ruhájára varrt pénzermék utalnak. A mellékletanyag alapján e csoport sírjai között egyértelműen kimutathatóak a különbségek, amelyek talán a társadalmi hierarchia jelei. A bánsági szórványleletek közül gyaníthatóan e csoporthoz sorolhatók a keglevichháza és a nagykomlósi szórvány övveret-garnitúrák (3. tábla, 37. o.).

„B.2.c.” A kisméretű, szegény, melléklet nélküli temetők csoportjához csak az újszentesi sírcsoportot sorolhatjuk. A biztosan csak háromsíros temető női, férfi- és gyermeksírijából mellékletként egy hajkarika és egy kés került ki.

Mindenképpen szükséges megemlítenünk, hogy az Erdélyi-medencében az előbbieken tárgyalt kis, néhány síros temetők ismeretlenek; az Alföldön, mint említettük, a feltételezhető történeti-társadalmi-gazdasági berendezkedésen kívül minden bizonnyal a természetföldrajzi viszonyok lehetnek a meghatározóak. Ugyanakkor arra is szeretnénk hívni a figyelmet, hogy e kis temetők legnagyobb része a X. század első kétharmadára keltezhető, a X. század második felére csak a pusztabukovai IX. Hunca Mare halom temetkezését, illetve, feltételesen, az újszentesi temetőt tehetjük.

---

⁵⁰ Gáll E. – Tănase D. – Ciobotaru D., 2009. (előkészületben).

⁵¹ Mesterházy Károly szerint a gazdag magányos sírokkal ellentétben a szegény magányos sírok az ideiglenességet sugallják. Fenntartásunk ezzel kapcsolatban azonban az, hogy milyen elválasztó vonalat húzunk/húzhatunk meg e két besorolás között? Mesterházy K., 1998. 26. o.

„C” csoport. Közepes sírszámú temetők.

„C.1.” Közepes sírszámú temetők, fegyveres–lovas temetkezésekkel tarkítva.

A kis sírszámú temetőkkel ellentétben ezek mindhárom régióban ismertek. Fő jellegzetességük a lovastemetkezés valamely formája, elsősorban a jelképes lovastemetkezés, a szablyák csekély száma vagy teljes hiánya, a férfisírokból előkerülő íjászfelszerelések (íjcsontok, tegez, nyílcsúcsok) jelentős százalékaránya, a női sírok relatív gazdagsága, s egyúttal a melléklet nélküli sírok jelenléte (Köröstarján-Csordásdomb, Marosgombás (2. tábla, 2., 36. o.), Maroskarna „B” temető, Nagylak, Sikló, Szászváros, Vejte). Természetesen ezeket a temetőket különböző leletanyaguk és más jellegzetességeik alapján tovább lehetne bontani, például hogy hány szablyás, vagy általában hány fegyveres sír, hány lovastemetkezés ismert, stb. Tekintetbe kell vennünk a használatuk időrendjét is: egy részüket, mint például Köröstarján-Csordásdomb, vagy Sikló-Gropoiaie temetőit a század első kétharmadára tudjuk keltezni, míg Déva, Dézs, Marosgombás, Maroskarna „B” temetőt, Muszka, Nagylak, Szászváros és Vejte lelőhelyeit, illetve szórványleleteit a X. század második felére és a XI. század elejére datálhatjuk. Egy dologban azonban meg egyeznek: kulturális meghatározóik a fegyveres és/vagy lovastemetkezések. A sikló-i temetőt a X. század első kétharmadában már egyértelműen használták, és a női sírok viszonylagos gazdagsága talán a kalandozásokban is részt vett közösség régészeti hagyatéka. Ez a feltételezés nem kizárt a köröstarjáni temető esetében sem, ahol a két karoling-kori normann kengyel ilyen jellegű feltételezést támogathat,⁵² habár a leletanyag gazdagsága elmarad a kalandozásokban biztosan részt vett egyénekéi mögött.

A marosgombási temető közössége fontos pozíciót tölthetett be az Erdélyi-medencében, akárcsak a szászvárosi temető fegyveresei, hiszen az első az észak-délerdélyi kereskedelmi utat felügyelhette, erről árulkodik a temetők topográfiai helyzete is. Az olyan szórványleletek, mint a dézsi kard keresztvása, ugyancsak katonai bázisra engednek következtetni. A nyugatra, az Alföld felé tartó út biztosítását felügyelő telep temetőjéből, vagy magányos sírjából került elő a malomszegi kard is, amelyet, a Kárpát-medencei kard tipokronológia alapján, szintén a X. század második felére datálhatunk. Legalább három lovastemetkezésre utaló leletegyüttes, elsősorban a két pár ezüstberakásos kengyel árulkodik arról, hogy a X. század végén – a XI. század elején Muszka az Ércheység felé tartó út katonai bázisa lehetett.

Ezek a temetők lokális katonai bázisokra utalnak, amelyek szerepe a X. században az utak ellenőrzése, illetve az esetleges keleti támadások kivédése lehetett.

„C.2.” Közepes méretű temetők, amelyekből hiányoznak a fegyveres temetkezések. Bizonyos lelettárgyak, temetkezési szokások alapján – munkahipotézis-szinten – nem zárható hogy e temetőkben a honfoglalóktól eltérő, idegen eredetű népességgel van dolgunk, bár erre semmilyen konkrét antropológiai bizonyítékunk sincsen. Ilyen lelőhelyek Kismajtény, Újarad, Szalacs, Zilah-Pálvár. Nem kizárt ugyanakkor, sőt valószínű, hogy e temetőket a XI. században is használták.

---

⁵² Mesterházy K., 1981. 211–223. o.

„D.” csoport

Biztosan csak néhány lelőhelyet sorolhatunk ide, azt azonban előre kell bocsátanunk, hogy e harcos sírok egyénei, csak azért, mert nagy sírszámú temetőből kerültek ki, nem állhattak a katonai vagy társadalmi ranglétra alacsonyabb szintjén. Természetesen a nagy sírszámú temetőket is szét kell választanunk, ugyanis olyan központokban, mint például Gyulafehérvár, a nagyméretű temetőkből előkerült harcos-sírok mellékletanyagának mennyiségi és minőségi szintje egyáltalán nem különbözik a kisebb vagy a közepméretű temetőkéitől. Ugyanakkor az olyan lovastemetkezéseket, mint amilyen az Óbesenyő-Drágomir halma 4. sírja, nehezen sorolnánk olyan sírok fölé, amelyekből például szablya került elő. Ahogyan a bevezetőben felhívtuk a figyelmet, éppen ezért tartjuk fontosnak, hogy a temetőkön belüli társadalmi differenciálódással is foglalkozzunk. Három csoportot állítottunk fel:

„D.1.” Központok nagy sírszámú, fegyveres-lovas temetkezésekkel tarkított temetői.

Eddig biztosan két temetőt sorolhatunk ide, az Erdélyi-medence XI. századi központjának számítható Gyulafehérvárról: a Mentőállomás és a Császár forrása sajnos közöletlen temetőit. Az „A” mellékletcsoport elemzése során is kiemeltük, hogy kifejezetten katonai kíséreti temetőt nem ismerünk Gyulafehérvárról, viszont ez a nagy sírszámú temetőtípus, (amelyet „D” temetőtípusként értékeltünk), hiányzik Kolozsvárról. E temetők fegyveres-lovas temetkezései kis arányt képeznek az összes sírok számához viszonyítva. Például a Gyulafehérvár-Mentőállomás temetőben 9 esetben ismert lovastemetkezés (0,75 %) és 54 esetben került elő fegyver (4,55 %), ám a közöttük lévő átfedésekről mit sem tudunk. A jelenlegi adatok alapján még kevesebb a fegyver a Császár forrásánál feltárt temető esetében. E régészeti kép alapján ugyanakkor nem vitás, hogy szó sincs olyan fegyverkoncentrációról, mint például a kisebb méretű, „A” csoport temetői esetében (lásd például Kolozsvárt), az elsődleges fegyver pedig, ahogyan látjuk, a könnyűlovasság által használt íj, illetve annak tartozékai. Bár a férfisírok – fegyverzetük révén – nem hasonlíthatók össze a fentebb említett „A” csoportbéli temetők leletanyagával, ez nem mondható el a női sírokról: a „D.1.” temetők női jellegű sírjai semmivel sem szegényebbek az előbbi, „A”, „B” és „C” temetőcsoportok női sírjainál. A csak részletekben közölt temetőkből előkerült leletanyag változatossága, sőt viszonylagos gazdagsága arra utal, hogy e közösségek tagjai a társadalmi ranglétra legalább olyan szintjén álltak, mint az előbbi csoportok sírjaiban nyugvók. Ugyanakkor a Mentőállomás és a Császár forrása temetőjében biztosan kimutatható lenne a társadalmi differenciálódás (ha közölték volna őket), a szükséges előzetes beszámoló alapján pedig, elsősorban a Mentőállomás III. temetőjében, a nagy százalékarányú fordított tájolásos temetkezés egyértelműen e közösség/közösségek nagyon eltérő kulturális eredetére, identitására utal.⁵³ Valószínűsíthető, hogy e temetőket a XI. században is tovább használták, a kérdés csak az, hogy a X. századi közösség temetkezett-e beléjük tovább, vagy pedig új közösség (is) érkezett, amely ugyanazon a helyen temetkezett tovább.

„D. 2.” Rurális, falusias jellegű, fegyveres-lovas temetkezésekkel tarkított temetők.

E temetőket nagyrészt tovább használták a XI. században is, annyi különbséggel, hogy eltűntek belőlük a fegyveres-lovas temetkezések. Jelentős számban fordulnak elő

---

⁵³ E temetők temetkezési szokásainak részletes bemutatását I. disszertációm IV. fejezetében: *Gáll E.*, 2008., illetve egy régebbi munkánkban: *Gáll E.*, 2004–2005. 351–360., 392–393. o.

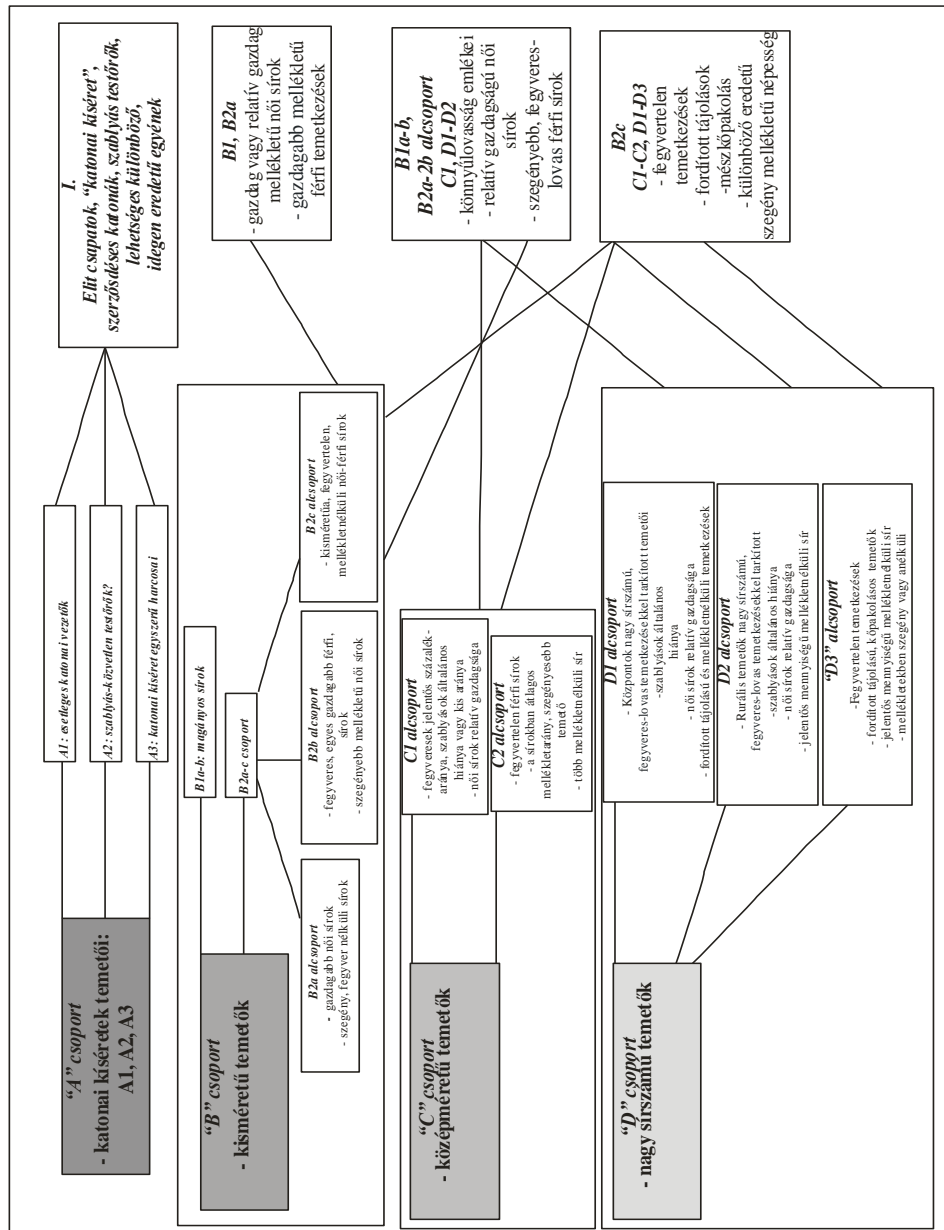
bennük nyílcsúcsos-tegezes-íjas mellékletű sírok, néha balta is előkerül, teljesen ismeretlen azonban a szablya. Számos lelőhelyet tudunk ide sorolni: Gyulavarsánd-Laposhalom, Hodony, Magyarpécska, Nagyvárad-Szálka terasz, Temesvár-Csóka erdő (4. tábla, 38. o.). Nem kizárt, hogy néhány esetben a fegyver sírba tétele a közösségén belüli pozíciót volt hivatott jelképezni.

„D.3.” A „D” csoport egyik specifikus alcsoportját alkotják azok a nagy sírszámú temetők, amelyekben ismeretlenek a fegyveres-lovas sírok, viszont jelentős arányban fordulnak elő a vegyes tájolású, kőpakolós, illetve a mellékletanyagokban nagyon szegény közösséget jelző temetkezések. A fordított – elsősorban K–Ny – tájolású és a kőpakolós sírok nagy százalékaránya (az 57 síros X. századi fázis 35–40 %-a) alapján eléggé egyértelműnek tűnik, hogy a mellékletekben szegény sírok népességének kulturális eredete különbözik a honfoglaló magyarságtól (5. tábla, 39. o.).⁵⁴ A X. századi, harci eredményekre és szimbólumokra épülő honfoglaló magyar temetkezési szokások megfigyelhető hiánya az e csoportban eltemetettek társadalmi pozíciójának alacsony szintjére utalhat; nem sokat tévedhetünk tehát, ha a helyben talált, meghódított hatalom köznépét vagy a máshonnan idetelepített lakosságot látjuk bennük. Pontosán feltárt lelőhely eddig csak a Brândușei utcai temető Gyulafehérvárról, ám gyaníthatóan több hasonló temetőt rejthet Erdély földje (ilyenek például Kismajtény és Szalacs kisméretű temetői).

Összegzésképpen a következő oldalon látható vázlaton próbáltuk illusztrálni, hogy a különféle típusokba sorolt temetők sírjai hogyan kapcsolódhatnak egymáshoz mellékleteik jellegzetességei alapján, függetlenül attól, hogy kis- vagy nagy sírszámú temetőben kerültek elő. Látható, hogy – a katonai kíséreték temetőin kívül – a X. századi társadalom differenciálódására nem a sírmennyiség alapján meghatározott temetőtípusok révén lehet következtetni, hanem a sírmellékletek összehasonlítása révén. Ahogyan a vázlatból (is) egyértelműen kitűnik, azonos mellékletmennyiség és -minőség lényegében bármely típusú (magányos, kis-, közepes-, nagyméretű) temető sírjaiból kimutatható:

---

⁵⁴ Gáll E., 2004–2005. 351–360., 392–393. o.; Gáll E., 2008. 54–60., 115–117. o.

X. századi temetőtípusok és jellegzetességeik egymás közötti kapcsolatainak vázlata.

II. XI. századi temetőtípusok (5. térkép, 34. o.)

Előre kell bocsátanunk hogy a XI. században a fegyveres-lovas temetkezések lassan eltűnnek a keresztény egyház és állam megszervezése és e területek integrációja nyomán, a társadalmi differenciálódást pedig jóval nehezebben vagy már egyáltalán nem lehet kimutatni régészeti eszközökkel. Ebben azonban segítenek a létrejött középkori állam intézményrendszeréről rendelkezésünkre álló írott források. A régészet e korszaktól a társadalmi rétegződés rekonstruálásában egyre jelentéktelenebb szerepet kaphat. A temetőket nagyon leegyszerűsítve két csoportba soroljuk:

1. *Várnépi temetők.*⁵⁵ A XI. század első évtizedeiben, a keresztény állam kiépítése során, I. István várak tucatját emelteti,⁵⁶ melyek környékén, vagy belterületén – és éppen ezek jelzik a legjobban a várak építésének korát – a várban lakók és/vagy várjobbágyok temetkezőhelyeinek sorát sikerült feltárni (ilyen várnépi temetők: Bihar-Téglagyár, Gyulaféhvár-Mentőállomás, Gyulaféhvár-Vadászok utcája, Kolozsmonostor, Vajdahunyad, Várfalva).

2. *Falusias jellegű temetők:* Temesliget, Hodony, Temesvár-Csóka erdő, Gyulavarsánd, Kisjenő, Nagyvárad-Szóllós, Nagyvárad-Huszárlaktanya, Zilah-Pálvár, Marosnagylak, Gyulaféhvár-Brândușei, Gyulaféhvár-Poklisa, Déva.

Ahogy előbb említettük, e temetők egy jelentős részét a X. században már használták, és azt is jeleztük, kérdéses, hogy ugyanazon lakosság használta-e tovább azokat, vagy sem. Példának okáért a Brândușei utcai temető esetében nagyon valószínű, hogy új népesség is temetkezett a régi mellett, ha ugyan nem érkezett teljesen új lakosság. Ezt a temetkezési szokásokon túlmenően az anyagi kultúra elemei is bizonyítják (más típusú kések, S végű hajkarikák, négyzet keresztmetszetű gyűrűk, kar- és nyakperecek, stb.). Ugyanakkor felhívjuk a figyelmet, hogy temetőink listája jóval nagyobb is lehetne, ugyanis a kutatatlan temetőket jelző szórványleleteket nem vehettük fel listánkra.

Lényeges különbségek lehettek a falusias jellegű temetők között is, ám ennek megállapítása a mellékletek szegényessége miatt gyakorlatilag lehetetlen. A mellékletek (első sorban ékszerek) mennyiségét ugyanis nagyban meghatározza az a tény, hogy vidéki, eldugott falvak temetőiről van-e szó, vagy politikai központok környéki nekropoliszokról, hiszen a különböző árukhoz való hozzájutás lehetősége lényegesen különbözött. A végén mindenképpen szükséges megemlítenünk, hogy a temetőkön belül a XI. századi társadalmi differenciálódást majdnem lehetetlen kutatni, ugyanis nagyon sok esetben már csak gyermeksírokból kerül elő melléklet.

E temetőtípusok mellett, a XI. század elejétől már ismeretesebbek a templom körüli temetők is.⁵⁷ A három régióból ilyenekről eddig csak sejtéseink vannak, ám szinte biztos, hogy mások mellett a század hatalmasait elsősorban már ezekben a temetőkben kereshetjük.⁵⁸

⁵⁵ Néhány várnépi temetőt, mivel egészen a XIII., sőt egyes esetekben egészen a XV. századig használatban maradtak, nem volt módunkban beemlíteni elemzésünkbe. A kolozsmonostori temető újraelemzését jómagunk végeztük el: *Gáll E. – Gergely B.*, 2009., sajtó alatt.

⁵⁶ E kérdésről a mai napig is messze a legmeggyőzőbb a feledhetetlen Bóna István műve. *Bóna I.*, 1995.; *Bóna I.*, 1998.

⁵⁷ Szentes–Kaján, Szombathely.

⁵⁸ Talán ilyen jellegű temető Gyulaféhvár-Katedrális 2. szint: *Marcu Istrate D.*, 2008. 112. o.

Következtetések

A tárgyalt korszak régészeti szempontú elemzése nagyon sok hiányossággal küszködik. Ez a hiányosság elsősorban annak tudható be, hogy kutatott területünkön a szakemberek elsősorban a különböző történeti forrásokhoz való igazodást helyezték előtérbe, a feltárt temetőket, az előkerült szórványleleteket pedig elsősorban e források alapján próbálták magyarázni. Régészeti módszerekkel elért eredményeink éppen ezért is nagyon relatívan kezelendők, természetesen az újabb, pontosabb és modern technikával feltárt és elemzett temetők radikálisan módosíthatják ismereteinket.

Megállapíthatjuk, hogy a Kárpát-medencében megjelent új régészeti kultúra (más szóval a X. századi magyar „*nomád állam*”) a medence keleti felében (Felső-Tisza-vidék, Kolozsvár, Bihar) is katonai központokat hozott létre, ahol jelentős katonai erőt összpontosított. A máig használatos sztereotípiákkal ellentétben azonban ezeket a területeket nem pusztította el, hanem a helyben lakott népesség(ek) meghódításával, illetve lassú, de biztos integrációjával jelentősen gyarapította a köznép tömegeit, egyúttal – többek között a keleti kereskedelem révén – gyakorlatilag megváltoztatta e régiók kulturális jellegét, ahhoz hasonló módon, ahogy ez egész Kelet-Európában, egészen Skandináviáig megfigyelhető. Az asszimiláció elsősorban a Kárpát-medence peremterületein, az Erdélyi-medence egyes temetői esetében régészeti szempontból is kimutatható.

Etnokulturális szempontból a gyulafehérvári temetőkben más eredetű népesség(ek) is temetkezett/temetkeztek; temetkezési szokásaik alapján a hamvasztásosról a csontvázas temetkezésre áttérő népességről beszélhetünk. Ezt a tényt húzza alá a Gyulafehérvár környékén jelentős mennyiségben előkerülő szláv helynévanyag is. Gyanítható hogy a bolgár hódítás következményeként megjelent délszláv tömegek mellett az Erdélyi-medencében, az avar uralom alatti betelepítések eredményeképpen jelentős egyéb szláv népességgel számolhatunk, elsősorban a hegyes területeken. Ezt a népességet a magyar honfoglalás nem elpusztította, hanem integrálta. Természetesen régészeti szempontból nehéz kimutatni, hogy a meghódított területeken élt népesség milyen szinten, milyen gyorsan asszimilálódott a X. század első két harmadában. Az Erdélyi-medencéhez hasonlóan, az új hódítók partiumi és bánági temetőiben (Sikló, Köröstarján, Kismajtény, Újvár) is feltételezhetők idegen eredetű személyek. Következésképpen úgy gondoljuk, hogy az e temetőkön belüli társadalmi differenciálódást kellene kutatni, amiről nem zárható ki, hogy esetenként etnokulturális különbségeket is takarhat.

Szent István államalapító, nyugat-európai állammodellt átvevő tevékenysége kész struktúrákon nyugodott. Tevékenysége révén elkezdődött a Kárpát-medence politikai egyesítése a nyugati kereszténység zászlaja alatt. Az istváni politika régészeti emlékei a várak és a vártemetők, illetve a kialakuló faluhálózat falusi jellegű temetői, ám régészeti szempontból ezekben etnokulturális jegyeket már alig tudunk kimutatni.

TEMETŐLISTA

(A számozás – a 2. és 3. térkép kivételével – megfelel a térképeken alkalmazott számjelölésnek)

<i>Temető</i>	<i>Irodalom</i>
1. Arad-Csálya	<i>Dörner E.</i> , 1970. 445. o.
2. Bihar-Somlyóhegy	<i>Karácsonyi J.</i> , 1903. 66–67., 405–412. o.
3. Gyulaféhevár, a Vár DK-i része	<i>Heitel R. R.</i> , 1985. 225. o.
4. Kolozsvár-Kalevala I. lelőhely	<i>Gergely B. – Gáll E.</i> , 2007. s. a.
5. Kolozsvár-Szántó utca	Közöletlen.
6. Kolozsvár-Zápolya utca	<i>Kovács I.</i> , 1942. 85–117. o.; <i>László Gy.</i> , 1942. 578–584. o.
7. Nagykömlős	Közöletlen.
8. Németszentpéter	<i>Dörner E.</i> , 1970. 457. o., 12. kép.
9. Gálospetri	<i>Chidioşan N.</i> , 1965. 237–243. o.
10. Nagyteremia	<i>Hampel J.</i> , 1900. 667–671. o.; <i>Nagy G.</i> , 1893. 224. o.; K. K. 1996. 342–344. o.
11. Bukovapuszta-II. halom	<i>Kisléghi Nagy Gy.</i> , 1904. 417–419. o.; <i>Gáll E.–Tănase D.</i> , 2007. s. a.
12. Bukovapuszta-IV. halom	<i>Kisléghi Nagy Gy.</i> , 1907. 274–276. o.; <i>Gáll E. – Tănase D.</i> , 2007. s. a.
13. Bukovapuszta-V. halom	<i>Gáll E. – Tănase D.</i> , 2007. s. a.
14. Óbesenyő-VI. halom	<i>Gáll E. – Tănase D.</i> , 2007. s. a.
15. Bukovapuszta-III. halom	<i>Kisléghi Nagy Gy.</i> , 1904. 419–421. o.; <i>Gáll E. – Tănase D.</i> , 2007. s. a.
16. Bukovapuszta-VIII. Halom	<i>Gáll E. – Tănase D.</i> , 2007. s. a.
17. Bukovapuszta	<i>Radu O.</i> , 1972. 61–62. o.
19. Nagyősz-Kleine Hügel	<i>Gáll E. – Tănase D.</i> , 2007. s. a.
20. Nagyszalonta	<i>Lakatos A.</i> , 2005. 481–492. o.
21. Újszentes	<i>Draşoveanu F. – Benea D. – Mare M. – Muntean M. – –Tănase D. – Crănguş M. – Chiu F. – Micle D. – –Vlascici S. R. – Szentmiklosi A. – Ştefănescu A. – –Timoc C.</i> , 2004. 65–66. o.
22. Marosgombás	<i>Herepey K.</i> , 1896. 426–431. o.; <i>Roska M.</i> , 1936. 164–166. o.

<i>Temető</i>	<i>Irodalom</i>
23. Maroskarna „B” temető	<i>Horedt K.</i> , 1966. 276–283. o.
24. Szászváros	<i>Pinter K. Z.</i> – <i>Luca S. A.</i> , 1995. 18–44.
25. Déva-Micro 15	<i>Horedt K.</i> , 1986. Abb. 39.; <i>C. E.</i> 2006. 87–88. o.
26. Vejte	<i>Medeleț Fl.</i> – <i>Tănase D.</i> – <i>Gáll E.</i> , 2001. 99–114. o.
27. Nagylak	Közöletlen.
28. Muszka	<i>Réthy L.</i> , 1898. 124–128. o.; <i>K. K.</i> 1996. 340–341. o.
29. Sikló	<i>Rusu M.</i> – <i>Dörner E.</i> , 1962. 705–712. o.
30. Malomszeg	<i>Vlassa N.</i> , 1967. 511–512. o.
31. Köröstarján-Csordásdomb	<i>Lakatos A.</i> , 2003. 211–227. o.
32. Dézs	<i>Nagy G.</i> , 1906. 134–135. o.; <i>Hampel J.</i> , 1907. 222. o.
33. Gyulafehérvár-Mentőállomás	<i>Blăjan M.</i> – <i>Popa Al.</i> , 1983. 375–380. o.; <i>Ciugudeanu H.</i> , 1996.; <i>C. E.</i> 2002. 8–12. o.; <i>C. E.</i> 2006. 12–18. o.
34. Gyulafehérvár-Császár forrása	<i>C.C.A.</i> 2002., 2003., 2007.
35. Gyulafehérvár-Brândușei utca	<i>Drămbăreanu M.</i> – <i>Rodean N.</i> – <i>Gligor A.</i> – <i>Moga V.</i> – <i>Anghel D.</i> , 1998. 187–210. o.; <i>Dragotă A.</i> – <i>Brânda D. S.</i> , 2001. 289–318. o.; <i>Dragotă A.</i> – <i>Rustoiu G. T.</i> – <i>Deleanu V.</i> – <i>Cordoș Cr.</i> – <i>Crișan M.</i> – <i>Urian M. C.</i> – <i>Kudler A.</i> , 2005. 201–228. o.; <i>C. E.</i> 2006. 33–38. o.
36. Kismajtény	<i>Németi J.</i> , 1986–87. 111–112. o., 21. kép., 5., 7–11.
37. Szalacs	<i>Chidioșan N.</i> , 1969. 611–615. o.
38. Zilah	<i>Cosma C.</i> , 1994. 323–329. o.; <i>Băcșueț-Crișan S.</i> – <i>Băcșueț-Crișan D.</i> , 2003. 40–44. o.
39. Óbesenyő-Dragomir halom	<i>Tănase D.</i> – <i>Bejan A.</i> – <i>Gáll E.</i> – <i>Kalciov Gh.</i> , 2005. 27–43. o.
40. Újarad	Közöletlen.
41. Temesvár-Csóka erdő	<i>Rădulescu A.</i> – <i>Gáll E.</i> , 2001. 155–193. o.
42. Hodony-Pocioroane	<i>Drașovean Fl.</i> – <i>Țeicu D.</i> – <i>Muntean M.</i> , 1996. 34–54. o., LV–LXIX.; <i>Bejan A.</i> – <i>Moga M.</i> , 1979. 159–168. o.
43. Magyarpécaska	Közöletlen.
44. Gyulavarsánd	<i>Popescu D.</i> , 1956. 128–132. o.; <i>Medgyesi P.</i> , 1995. 98–118. o.

<i>Temető</i>	<i>Irodalom</i>
45. Nagyvárad-Szöllős	<i>Dumitrașcu S.</i> , 1983.
46. Sepsiszentgyörgy-Eprestető	<i>Székely Z.</i> , 1945. 1–15. o.
47. Eresztevény-Zádogostető	<i>László Gy.</i> , 1943. 82. o., XV. t., 3–4.; <i>Jelentés</i> , 1940. 47–48. o.
48. Kisjenő	<i>Blăjan M. – Dörner E.</i> , 1977. 125. o.
49. Nagyvárad-Huszárlaktanya	<i>Szárász A.</i> , 1893. 140–142. o.
50. Zimándújfalú	<i>Réthy L.</i> , 1898. 128–131. o.
51. Öthalom	<i>Zdroba M. – Barbu M.</i> , 1976. 51–54. o.; <i>Barbu M. – Zdroba M.</i> , 1977. 27–28. o.; <i>Barbu M. – Zdroba M.</i> , 1978. 109–113. o.; <i>Barbu M. – Zdroba M.</i> , Ziridava, 1979. 190. o.
52. Temesliget	Közöletlen.
53. Déva-1898, a várostól DK-re	<i>Hampel J.</i> , 1900. 200. o.
54. Vajdahunyad-Kincseshegy	<i>Roska M.</i> , 1913. 166–198. o.
55. Gyulaféhevár-Poklisa	<i>Ciugudeanu H. – Dragotă A.</i> , 2001. 269–288. o.; C. E. 2006. 60–61. o.
56. Marosnagylak	Közöletlen.
57. Várfalva	<i>Roska M.</i> , 1914. 121–144. o.
58. Kolozsmonostor–1896	Közöletlen.
59. Gyulaféhevár-Apor palota	Közöletlen
60. Gyulaféhevár-szórvány	<i>Roska M.</i> , 1944. 102–108. o.

RÖVIDÍTÉSEK

Acta Arch. Hung.	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)
AMN	Acta Musei Napocensis (Cluj-Napoca/Kolozsvár)
Apulum	Apulum–Anuarul Muzeului Național din Alba Iulia (Alba Iulia/Gyulafehérvár)
Alba Regia	Alba Regia (Székesfehérvár)
Arch. Ért.	Archaeologiai Értesítő (Budapest)
Arh. Med.	Arheologia Medievală (Cluj-Napoca/Kolozsvár)
AS	Acta Siculica (Sfântu Gheorghe/Sepsiszentgyörgy)
BMMK	Békés Megyei Múzeumok Közleményei (Békéscsaba)
CommArchHung	Communicationes Archaeologicae Hungariae (Budapest)
CSSH	Comparative Studies in Society and History (London/New York)
Csodaszarvas	Csodaszarvas. Őstörténet, vallás és néphagyomány (Budapest)
Dacia N. S.	Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Nouvelle serie. (Bukarest)
Dolg.	Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából (Cluj-Napoca/Kolozsvár)
Dolg.Új	Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából Új sorozat (Cluj-Napoca/Kolozsvár)
DuDolg.	Dunántúli Dolgozatok (Székesfehérvár)
EM	Erdélyi Múzeum (Cluj-Napoca/Kolozsvár)
EphNap	Ephemeris Napocensis (Cluj-Napoca/Kolozsvár)
Közl.	Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem-és Régiségtárából (Cluj-Napoca/Kolozsvár)
MCA	Materiale și cercetări arheologice (Bukarest)
SCIVA	Studii și cercetări de istorie veche și arheologie (Bukarest)
StComSatuMare	Studii și Comunicări. Muzeul Județean Satu Mare (Satu Mare/Szatmár)
Századok	Századok. A Magyar Történelmi Társulat folyóirata (Budapest)

Irodalom

- Barbu M., – Zdroba M., 1977. Barbu M., – Zdroba M.: Noi contribuții privind cetatea de pământ de la Vladimirescu (New Contributions Concerning the Clay Fortress of Vladimirescu). Ziridava, VIII. 17–29. o.*
- Barbu M., – Zdroba M., 1978. Barbu M., – Zdroba M.: Șantierul arheologic de la Arad–Vladimirescu. Campania 1977. (The Archaeological Working Place of Arad–Vladimirescu. Campaign 1977). Ziridava, X. 101–122. o.*

- Barbu M., – Zdroba M., 1979.* *Barbu M., – Zdroba M.:* Cercetările arheologice de la Arad–Vladimirescu. Campania 1978 (Les recherches archéologiques d'Arad–Vladimirescu de l'année 1978). Ziridava, XI, 1979, 181–194. o.
- Bakay K., 1965.* *Bakay K.:* Régészeti tanulmányok a magyar államalapítás kérdése-
ihéz (Archäologische Studien Zu Fragen der ungarischen
Staatsgründung). DuDolg., 1. 1965.
- Bakay K., 1967.* *Bakay K.:* Archäologischen Studien zur Frage der ungarischen Staats-
gründung. Angaben zur Organisierung des fürstliches Heeres. Acta
Arch. Hung. 19. 1967. 105–173. o.
- Băcucueț-Crișan S. – Băcucueț-
Crișan D., 2003.* *Băcucueț-Crișan S. – Băcucueț-Crișan D.:* Cercetări arheologice pe
teritoriul orașului Zalău. Zalău, 2003.
- Bejan A. – Moga M., 1979.* *Bejan A. – Moga M.:* Necropola feudal-timpurie de la Hodoni (jud.
Timiș). Tibiscus, 5. 1979. 159–169. o.
- Blăjan M. – Popa Al., 1983.* *Blăjan M. – Popa Al.:* Cercetările arheologice de la Alba-Iulia–
„Stația de Salvare” (Recherches Archeologiques a Alba-Iulia–
„Stația de Salvare”). MCA, 15. 1983. 375–380. o.
- Bóna I., 1995.* *Bóna I.:* Az Árpádok korai várairól. Debrecen, 1995.
- Bóna I., 1997.* *Bóna I.:* Die Archäologie in Ungarn und die ungarische Land-
nahme. Acta Arch. Hung. 49. 1997. 345–362. o.
- Bóna I., 1998.* *Bóna I.:* Az Árpádok korai várairól. Debrecen, 1998.
- Chidioșan N., 1965.* *Chidioșan N.:* Mormântul din perioada feudalismului de la Galoș-
petreu (Raion Marghita) (Das Grab von Galoșpetreu (Raion Mar-
ghita) aus der frühfeudalen Zeit). Studii și Comunicări, 12, 1965.
237–243. o.
- Ciugudeanu H., 1996.* *Ciugudeanu H.:* Anul 1000 la Alba-Iulia. Între arheologie și istorie.
Catalogul expoziției Muzeul Național al Unirii Alba-Iulia. Alba-
Iulia, 1996.
- Ciugudeanu H. – Dragotă A.,
2001.* *Ciugudeanu H. – Dragotă A.:* Cercetări arheologice la Alba Iulia –
Pâclișa: descoperirile halstatiene și medievale timpurii (Campania
din anul 2000) (Archaeological Research at Alba Iulia–Pâclișa: the
Halstatt and Early Middle Age Discoveries (the 2000 campaign).
Apulum, XXXVIII, 2001. 1. 269–280. o.
- Cosma C., 1994.* *Cosma C.:* Morminte din secolele IX-X. p. Chr. descoperite la
Zalău (jud. Sălaj), EphNap, 4. 1994. 323–330. o.
- Cosma C., 2002.* *Cosma C.:* Vestul și nord-vestul României în secolele VIII–X. d. H.
Cluj-Napoca, 2002.
- C. E. 2002.* *Cosma C.:* Civilizația medievală timpurie din Transilvania: rit și
ritual funerar în secolele IX–XI. Ed.: *Ciugudeanu H. – Dragotă A.,*
Alba Iulia, 2002.
- C. C. A.* *Cosma C.:* Cronica Cercetărilor Arheologice din România-campa-
nia anului 2001. București, 2002.
- Cosma C., 2003.* *Cosma C.:* Cronica Cercetărilor Arheologice din România-campa-
nia anului 2002. București, 2003.

- Cosma C.*, 2007. *Cosma C.*: Cronica Cercetărilor Arheologice din România-campania anului 2006. București, 2005.
- C. E. 2006. *Cosma C.*: Catalogul expoziției. Habitat–Religie–Etnicitate: descoperiri arheologice din secolele IX–XI. în Transilvania (Habitat–Religion–Ethnicity: 9th–11th Century Archaeological Finds in Transilvania). Ed.: *Ciugudeanu H.* – *Pinter K. Z.* – *Rustoiu G. T.*, Alba Iulia, 2006.
- Dienes I.*, 1961. *Dienes I.*: A honfoglaló magyarok. In: A kisvárdai vár története. Szerk.: *Éri I.*, Kisvárd, 1961.
- Dienes I.*, 1972. *Dienes I.*: A honfoglaló magyarok. Budapest, 1972.
- Dörner E.*, 1970. *Dörner E.*: Cercetări și săpături arheologice în județul Arad. MCA, 1970. 9. 445–465. o.
- Dragotă A.* – *Brânda D. S.*, 2001. *Dragotă A.* – *Brânda D. S.*: Necropola medieval-timpurie de la Alba Iulia–str. Arhimandrit Iuliu Hossu (fostă Brândușei). Săpăturile de salvare din anul 1999. *Apulum*, 38. 2001. 1. 289–318. o.
- Dragotă A.* – *Rustoiu G. T.* – *Deleanu V.* – *Cordoș Cr.* – *Crișan M.* – *Urian M. C.* – *Kudler A.*, 2005. *Dragotă A.* – *Rustoiu G. T.* – *Deleanu V.* – *Cordoș Cr.* – *Crișan M.* – *Urian M. C.* – *Kudler A.*: Necropola medievală timpurie de la Alba Iulia str. Brândușei (III) (The Early Medieval Cemetery from Alba Iulia – Brândușei Street-III). *Apulum*, XLII. 201–228. o.
- Drașovean Fl.* – *Țeicu D.* – *Munteanu M.*, 1996. *Drașovean Fl.* – *Țeicu D.* – *Munteanu M.*: Hodoni. Locuirile neolitice și necropola medievală timpurie. Reșița, 1996.
- Drașovean F.* – *Benea D.* – *Mare M.* – *Muntean M.* – *Tănase D.* – *Crănguș M.* – *Chiu F.* – *Micle D.* – *Vlasci S. R.* – *Szentmiklosi A.* – *Ștefănescu A.* – *Timoc C.*, 2004. *Drașovean F.* – *Benea D.* – *Mare M.* – *Muntean M.* – *Tănase D.* – *Crănguș M.* – *Chiu F.* – *Micle D.* – *Vlasci S. R.* – *Szentmiklosi A.* – *Ștefănescu A.* – *Timoc C.*: Săpăturile arheologice preventive de la Dumbrăvița. Timișoara, 2004.
- Drâmbăreanu M.* – *Rodean N.* – *Gligor A.* – *Moga V.* – *Anghel D.*, 1998. *Drâmbăreanu M.* – *Rodean N.* – *Gligor A.* – *Moga V.* – *Anghel D.*: O nouă necropolă medieval-timpurie descoperită la Alba-Iulia. *Apulum*, 35. 1998. 187–210. o.
- Dumitrașcu S.*, 1983. *Dumitrașcu S.*: Podoabe și piese de îmbrăcăminte din mileniul I. e. n. *Crisia*, 13. 1983. 33–142. o.
- Fehér G.*, 1958. *Fehér G.*: Beiträge zum Problem des ungarisch-slawischen Zusammenlebens. *Acta Arch. Hung.* 8. 1958. 269–318. o.
- Fodor I.*, 2000. *Fodor I.*: A bécsi szablya és a prágai kard. Szeged, 2000.
- Fodor I.*, 2001. *Fodor I.*: Az államalapítás korának hadserege. *MMF*, 98. 2001. 17–39. o.
- Füredi Á.*, 2003. *Füredi Á.*: Honfoglalás kori temető Kálon (Cemetery in Kál from the Age of the Hungarian Conquest), *BMMK*, 24–25. 2003. 331–352. o.
- Gáll E.*, 2004–2005. *Gáll E.*: Analysis and Comparison of Burial Customs in the 10–11th Century in the Transylvanian Basin, Crișana and Banat. *Dacia N. S.* 48–49. 2004–2005. 334–454. o.

- Gáll E.*, 2007. *Gáll E.*: Az S végű hajkarikák az Erdélyi-medencében való elterjedése kapcsán tett időrendi észrevételek. Egy vita lezárására tett kísérlet, AS, 2007. s. a.
- Gáll E.*, 2008. *Gáll E.*: Honfoglalás- és kora Árpád-kori temetőinek és szórványleleteinek elemzése az Erdélyi-medencében, a Partiumban és a Bánságban. Budapest. PhD. disszertáció.
- Gáll E. – Gergely B.*, 2004–2007. *Gáll E. – Gergely B.*: Necropolele și descoperirile izolate de la Cluj și situația transilvană în secolul al X-lea, AMN, 41–44. 2004–2007. 9–39. o.
- Gáll E. – Tanase D.*, 2008. *Gáll E. – Tanase D.*: Kisléghy Nagy Gyula X–XI. századi ásatásai, Opuscula Hungarica, 2008. s. a.
- Gergely B. – Gáll E.*, 2007. *Gergely B. – Gáll E.*: A kolozsvári Kalevala utcai honfoglalás kori temető, Dolg.Új, II. 2007. s. a.
- Györffy Gy.*, 1958. *Györffy Gy.*: A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig, Századok, 92. 1958. 565–615. o.
- Hampel J.*, 1900. *Hampel J.*: A honfoglalási kor hazai emlékei. In: A magyar honfoglalás kútfoi. Szerk.: *Pauler Gy. – Szilágyi S.*, Budapest, 1900. (reprint 1995). 507–826. o.
- Hampel J.*, 1907. *Hampel J.*: Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről. Budapest, 1907.
- Heitel R. R.*, 1986. *Heitel R. R.*: Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din zona sud-vestică a cetății de la Alba-Iulia.(1968–1977). II. Piese de metal., SCIVA, 37. 1986. 3. 233–249. o.
- Herepey Á.*, 1896. *Herepey Á.*: A gombási népvándorláskori sírokról, Arch. Ért. 16. 1896. 426–430. o.
- Horedt K.*, 1966. *Horedt K.*: Die Ansiedlung von Blandiana, rayon Orăștie, am Ausgang des ersten Jahrtausends u.Z. Dacia, 10. 1966. 261–289. o.
- Horedt K.*, 1986. *Horedt K.*: Siebenbürgen im Frühmittelalter, Bonn, 1986.
- Jelentés, 1940. Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1908. és 1909. állapotáról. Sepsiszentgyörgy, 1940.47–48. o.
- Karácsonyi J.*, 1903. *Karácsonyi J.*: A bihari honfoglalás kori lovassírról. Arch. Ért. 23. 1903. 67. 405–412. o.
- K. K. 1996. A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Szerk.: *Fodor István*, Budapest, 1996.
- Kisléghi Nagy Gy.*, 1904. *Kisléghi Nagy Gy.*: Lovas halomsírokról Torontál megyében, Arch. Ért. 24. 1904. 417–421. o.
- Kisléghi Nagy Gy.*, 1907. *Kisléghi Nagy Gy.*: Arankavidéki halmok (Torontál m.), Arch. Ért. 27. 1907. 266–279. o.
- Kisléghi Nagy Gy.*, 1911. *Kisléghi Nagy Gy.*: Torontál megye őstörténete (Die Urgeschichte des Komitats Torontál). In: *Borovszky S.*: Torontál vármegye (Das Komitat Torontál). 1911. 321–322. o.
- Kiss L.*, 1938. *Kiss L.*: A geszterédi honfoglalás kori sírlelet (Der altungarische Grabfund von Geszteréd.). Arch. Hung. 24. 1938.

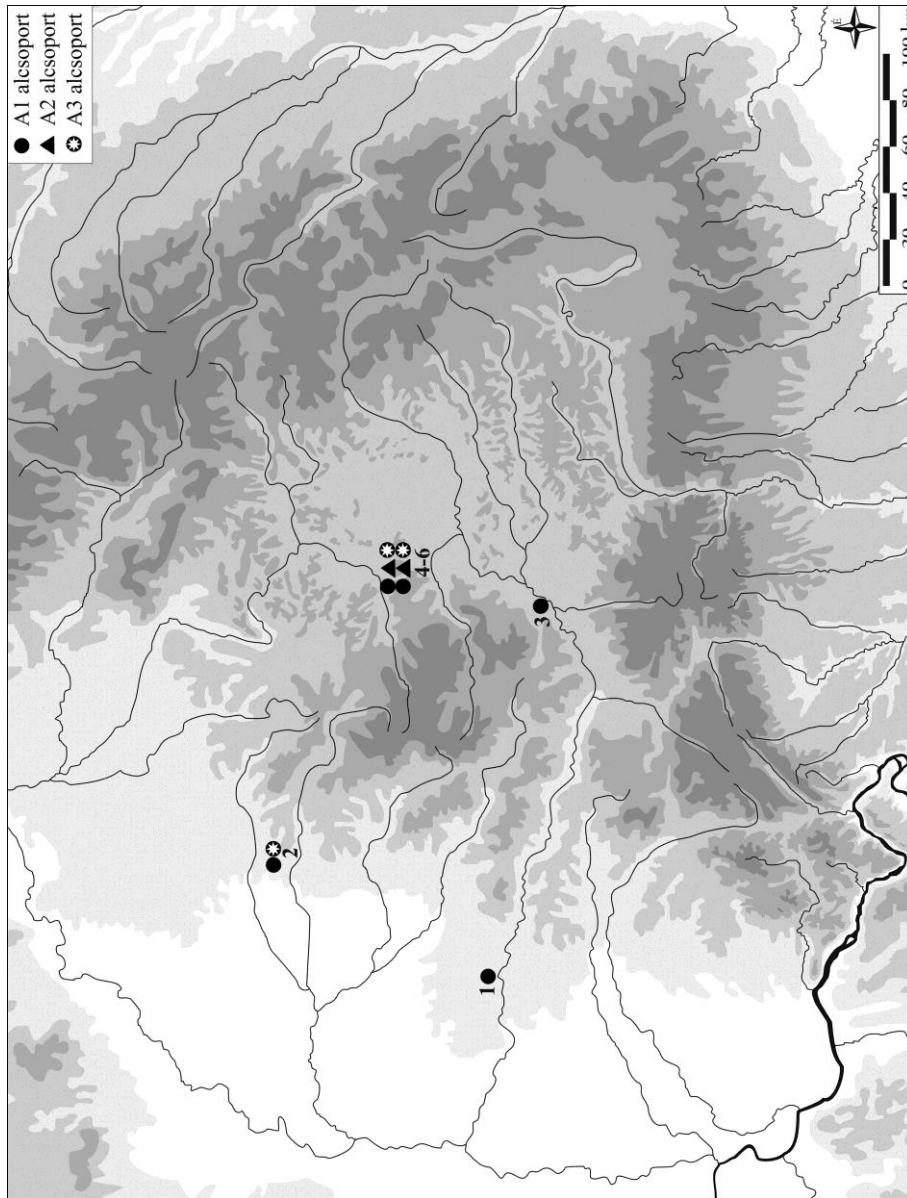

- Kordé Z.*, 1994. *Kordé Z.*: Bogát. In: Korai Magyar történeti lexikon (9–14. század). Szerk.: *Kristó Gy.*, Budapest, 1994. 116. o.
- Kovács I.*, 1942. *Kovács I.*: A kolozsvári Zápolya utcai magyar honfoglalás kori temető. (Der landnahmezeitliche Friedhof von Kolozsvár–Zápolya Gasse.), Közl. 2. 1942. 85–118. o.
- Kovács L.*, 1995. *Kovács L.*: Előkelő rusz vitéz egy székesfehérvári sírban (A rádiótelepi honfoglalás kori A. sír és kardja). In: Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. Szerk.: *Kosztai L.*, Szeged, 1995. 291–308. o.
- Kristó Gy.*, 1997. *Kristó Gy.*: A honfoglalók régészeti hagyatékának keltezéséről. Rendhagyó válasz bírálóimnak, Századok, 131. 1997. 234–275. o.
- Lakatos A.*, 2003. *Lakatos A.*: 10–11. századi temető Köröstarján–Csordásdombon (Tărian, Romania) (Cemetery of the 10–11th Centuries at Köröstarján–Csordásdomb[Tărian, Romania]), Arch. Ért. 128. 2003. 211–227. o.
- Lakatos A.*, 2005. *Lakatos A.*: Honfoglalás kori sírok Nagyszalonta–Halomdombról (Salonta, románia) (Gräber aus der ungarischen Landnahmezeit in Nagyszalonta–Halomdomb (Salonta, Rumänien, CommArchHung. 2005. 481–492. o.
- László Gy.*, 1942. *László Gy.*: A kolozsvári Zápolya-utcai honfoglaláskori temető, EM, 47. 1942. 578–584. o.
- László Gy.*, 1943. *László Gy.*: A honfoglaló magyarság művészete Erdélyben, Cluj, 1943.
- László Gy.*, 1944. *László Gy.*: A honfoglaló magyar nép élete. Budapest, 1944.
- László Gy.*, 1988. *László Gy.*: Árpád népe. Budapest, 1988.
- Medelej Fl. – Tănase D. – Gáll E.*, 2001. *Medelej Fl. – Tănase D. – Gáll E.*: X. századi honfoglaláskori temetőrészlet Vejtén (Temes megye, Románia), Arch. Ért. 126. 2001. 1–2. 99–102. o.
- Mesterházy K.*, 1980. *Mesterházy K.*: Nemzeti szervezet és az osztályviszonyok kialakulása a honfoglaló magyarságnál. Budapest, 1980.
- Mesterházy K.*, 1981. *Mesterházy K.*: Karoling-normann típusú kengyel a honfoglaló magyaroknál. Fol. Arch. 32. 1981. 211–223. o.
- Mesterházy K.*, 1995. *Mesterházy K.*: A magyar fejedelem és kísérete a 10. században (The Reingning Princes of Hungary and Their Retinue in the 10th Century), Századok, 129. 1995. 5. 1033–1052. o.
- Mesterházy K.*, 1998. *Mesterházy K.*: Társadalmi strukturák régészeti vizsgálata (Die Archäologische Untersuchung der Gesellschaftlichen Strukturen). In: Az Alföld társadalma. Szerk.: *Novák L.*, AMMK, VIII. Nagykovács, 1998. 19–45. o.
- Nagy G.*, 1893. *Nagy G.*: A magyarhoni lovassírok. Arch. Ért. 13. 1893. 223–234. o.
- Nagy G.*, 1893. b. *Nagy G.*: A régi kunok temetkezése, Arch. Ért. 13. 1893. 313–323. o.
- Nagy G.*, 1906. *Nagy G.*: Karoling kori kard, Arch. Ért. 26. 1906. 129–135. o.

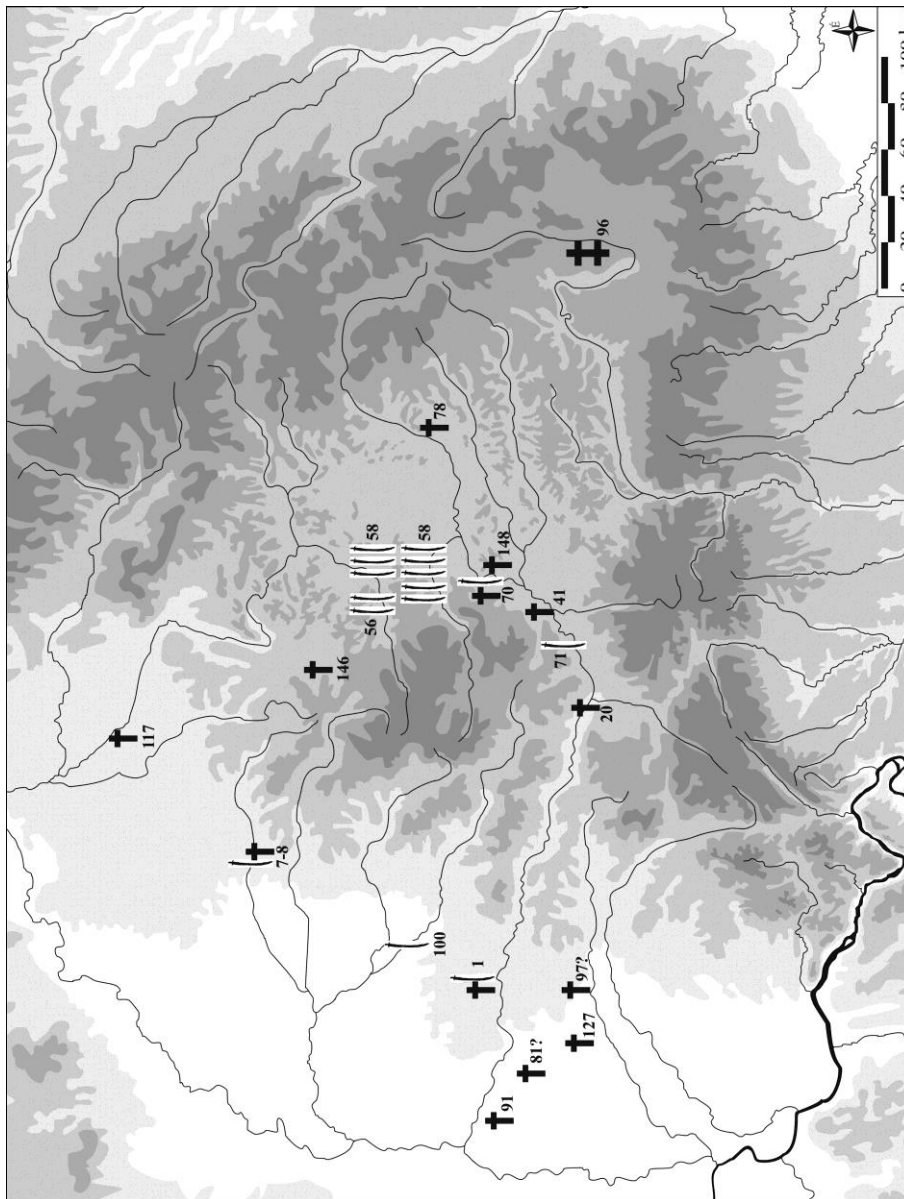
- Németi J.*, 1986–1987. *Németi J.*: Descoperiri arheologice din teritoriul localității Moftinu Mic (jud. Satu Mare.) (Archäologische Entdeckungen auf dem Gebiet des Dorfes Moftinu Mic [Kreis Satu Mare]), StComSatuMare, VII-VIII, 1986–1987. 101–137. o.
- M. Nepper I.*, 2002. *M. Nepper I.*: Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei. Budapest–Debrecen, 2002.
- Pinter K. Z. – Luca S. A.*, 1995. *Pinter K. Z. – Luca S. A.*: Necropola medievală timpurie de la Orăștie-Dealul Pemilor. Punctul X2/1992-93. Corviniana, 1995. 17–44. o.
- Popescu D.*, 1956. *Popescu D.*: Cercetări arheologice în Transilvania. Săpăturile de la Vârșand. MCA, 2. 1956. 125–143. o.
- Pulszky F.*, 1897. *Pulszky F.*: Magyarország archaeológiája I–II. Budapest, 1897.
- Radu O.*, 1972. *Radu O.*: Descoperiri întâmplătoare la Ciacova, jud. Timiș (Durch zufall entdeckte archäologische Funde in Ciacova, Timis c.), Tibiscus, 2. 1972. 61–63. o.
- Rădulescu A. – Gáll E.*, 2001. *Rădulescu A. – Gáll E.*: Ein landnahmezeitlichen Gräberfeld in Temesvár (Timișoara)–Csóka erdő (Romania), Acta Arch. Hung. 52. 2001. 155–193. o.
- Reuter T.*, 1997. *Reuter T.*: The Recruitment of Armies in the Early Middle Ages: What can We Know? Military Aspects of Scandinavian Society. Ed.: *A. Nørgård Jørgensen – B. L. Clausen*, Copenhagen, 1997. 32–37. o.
- Réthy L.*, 1898. *Réthy L.*: Két Árpádkori temető Arad megyében, Arch. Ért. 18. 1898. 124–131. o.
- Révész L.*, 1994. *Révész L.*: Vezéri sírok a Felső-Tisza vidékén. In: Honfoglalás és régészet. Szerk.: *Kovács L.*, 1994. 139–150. o.
- Révész L.*, 1996. a. *Révész L.*: A karosi honfoglaláskori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza-vidék X. századi történetéhez. (Die Gräberfelder von Karos aus der Landnahmezeit. Archäologische Angaben zur Geschichte des oberen Theißgebietes im 10. Jahrhundert.). Miskolc, 1996.
- Révész L.*, 2006. *Révész L.*: Honfoglalás kori sír az alsó-ausztriai Gnadendorfban, Csodaszarvas, II. 2006. 3–40.
- Roska M.*, 1913. *Roska M.*: Árpádkori temető Vajdahunyadon, Dolg., IV. 1913. 166–198. o.
- Roska M.*, 1914. *Roska M.*: Árpád-kori temető Várfalván (Cimetiere Arpades a Várfalva.), Dolg. V. 125–168., 167–187. o.
- Roska M.*, 1936. *Roska M.*: A honfoglalás és Erdély. In: A történeti Erdély. Szerk.: *Asztalos M.*, Budapest, 1936. 162–173. o.
- Roska M.*, 1944. *Roska M.*: A gyulafehérvári (Alba Iulia, Alsófehér M.) viking bronzkardok (Das Wikinger Ortband aus bronze von Gyulafehérvár [Alba Iulia] kom. Alsó-Fehér [Alba de Jos]), Közl. IV. 1944. 102–108. o.
- Rusu M. – Dörner E.*, 1962. *Rusu M. – Dörner E.*: Săpătura de salvare de la Șiclău, r. Criș, reg. Crișana, MCA, VIII. 1962. 705–712. o.

- Sahlins M. D.*, 1963. *Sahlins M. D.*: „Poor Man, Rich Man, Big-man, Chief: Political Types in Melanesia and Polynesia.” *CSSH*, 5. 1963. 283–303. o.
- Steuer H.*, 1979. *Steuer H.*: Frühgeschichtlichen Sozialstrukturen in Mitteleuropa. Zur Analyse der Auswertungsmethoden des archäologischen Quellenmaterials. In: *Geschichtswissenschaft und Archäologie*. Ed.: *Jankuhn H. – Wenskus R.*, R. Vorträge und Forschungen 22. Sigmaringen, 1979. 595–633. o.
- Száráz A.*, 1893. *Száráz A.*: Nagyvárad lelet, *Arch. Ért.* 13. 1893. 140–142. o.
- Székely Z.*, 1945. *Székely Z.*: Adatok a Székelyföld népvándorlás korához, Sepsiszentgyörgy, 1945.
- Szőke B.*, 1962. *Szőke B.*: A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. *Rég. Tan.* 1. Budapest, 1962.
- Tănase D. – Bejan A. – Gáll E. – Kalciov Gh.*, 2004. *Tănase D. – Bejan A. – Gáll E. – Kalciov Gh.*: Dudeștii Vechi-Movila lui Dragomir-fragment de necropolă din secolul al X-lea, *Arh. Med.*, V. 2005. 27–43. o.
- Vlassa N.*, 1967. *Vlassa N.*: Tot despre locul de descoperire a sabiei „de la Morești.” *AMN*, 4. 1967. 511–512. o.
- Zdroba M. – Barbu M.*, 1976. *Zdroba M. – Barbu M.*: Săpăturile arheologice de la Felnac și Vladimirescu (rapoarte preliminare) (Die Erdfestung Vladimirescu), Ziridava, VI. 1976. 47–56. o.

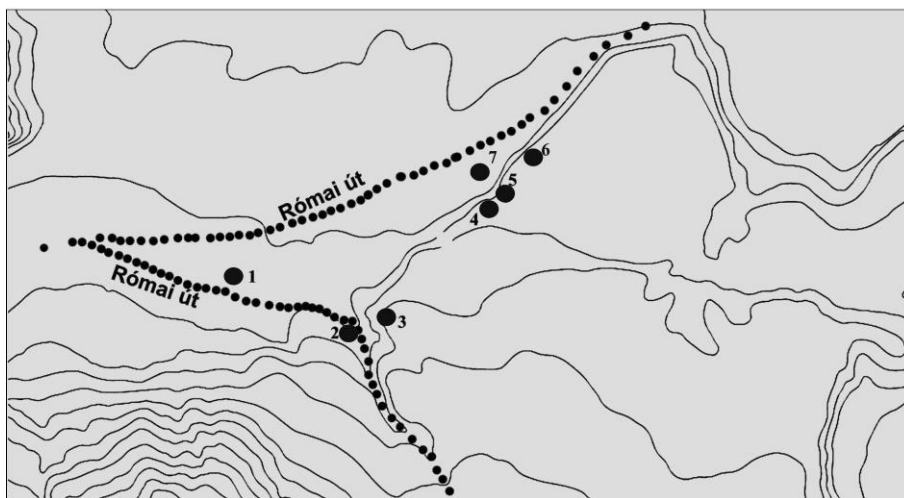
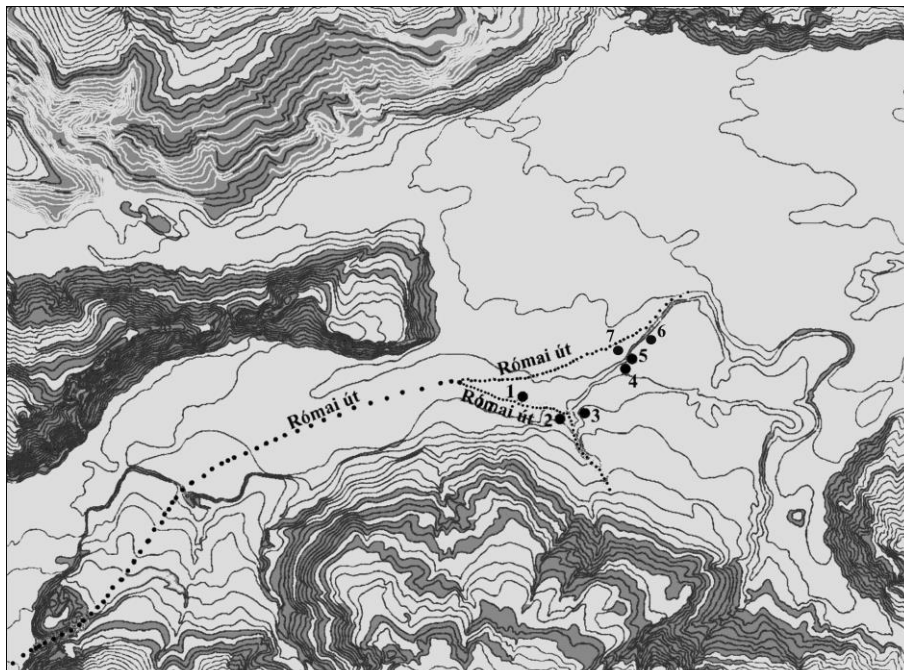
FÜGGELÉK

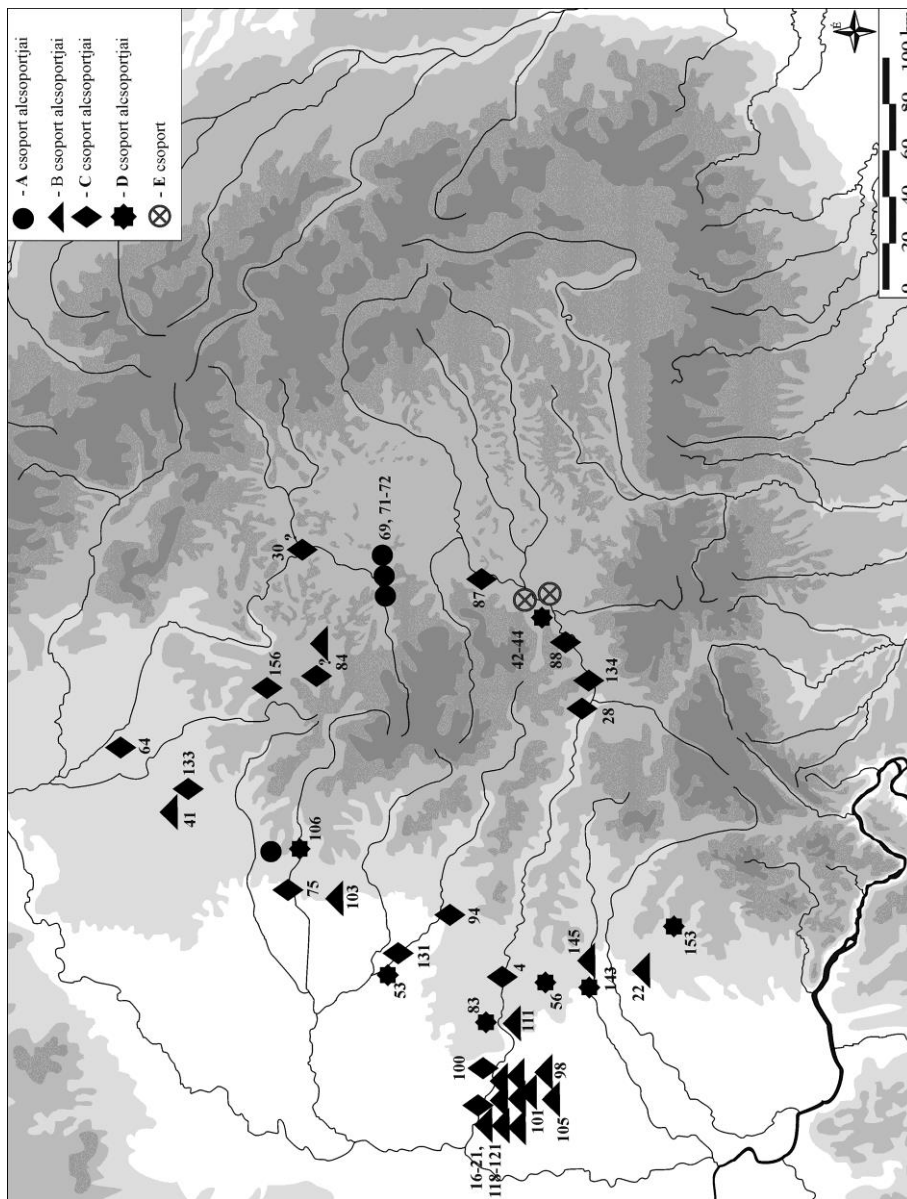
1. térkép. Lehetséges „katonai kísérek” felosztása a leletanyaguk alapján.

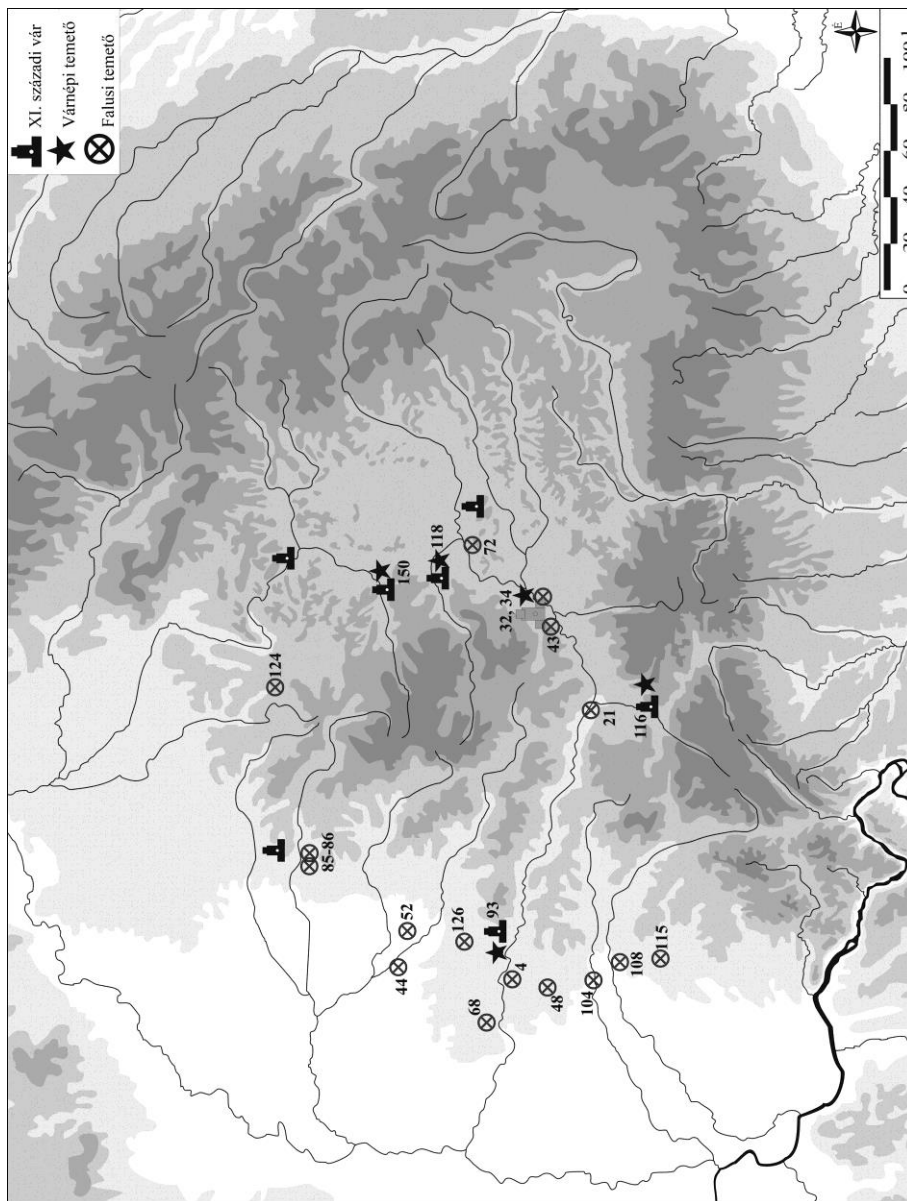
2. térkép. Szablya- és kardlelőhelyek és mennyiségük az Erdélyi-medencében.
a Partiumban és a Bánságban. (Gáll E., 2008., 48. sz. térkép nyomán.)

3. térkép. Kolozsvár honfoglalás kori lelőhelyeinek topográfiai elhelyezkedése:
 1.) Farkas utca; 2.) Heltai utca; 3.) Szántó utca; 4.) Zápolya utca (Külső Farkas utca);
 5.) Kalevala I. lelőhely; 6.) Kalevala II. lelőhely; 7.) Fluturilor utca.
 (Gáll E. – Gergely B., 2007., II. tábla nyomán.)

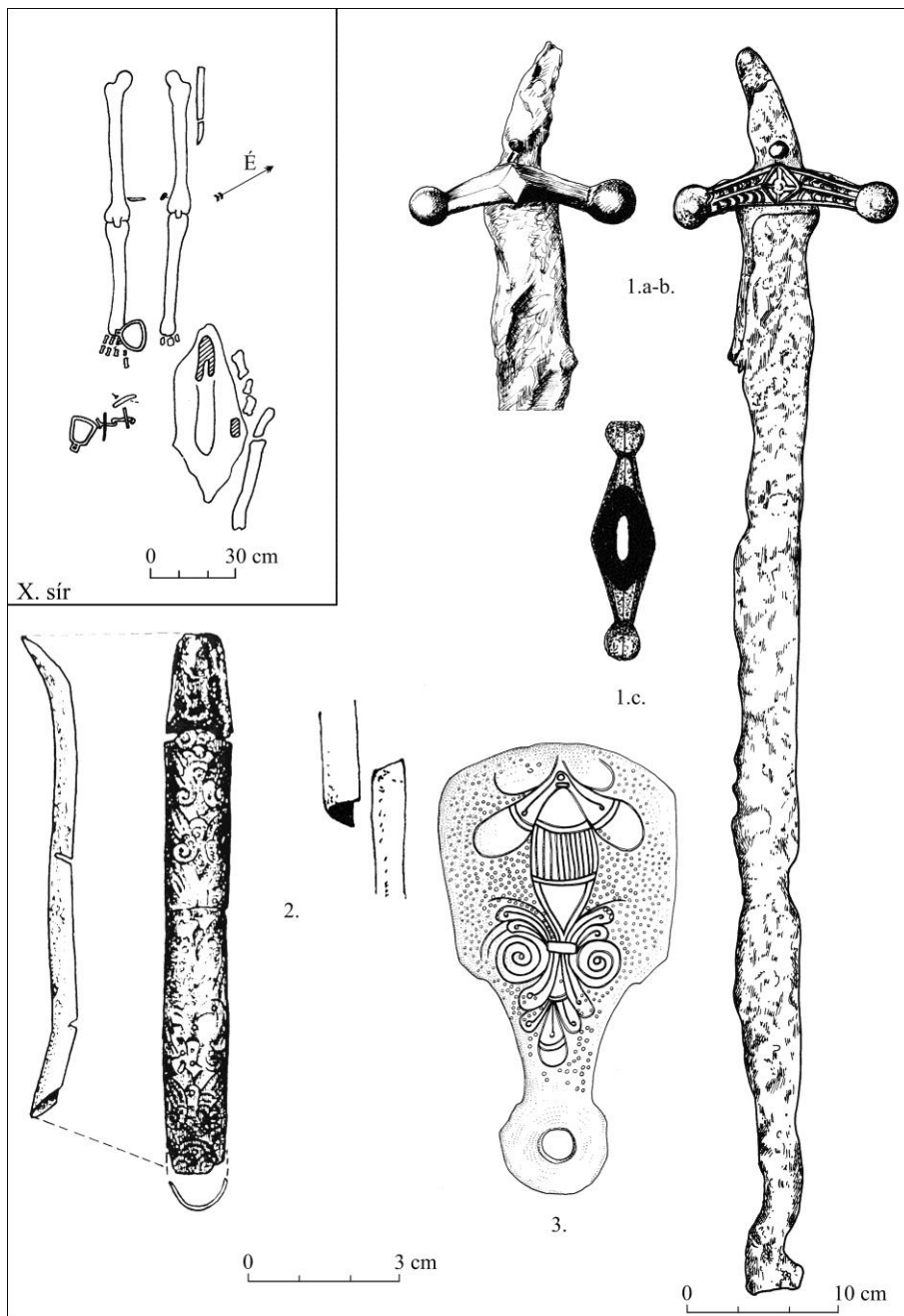

4. térkép. A X. század és a XI. század első harmadának temetőtípusai

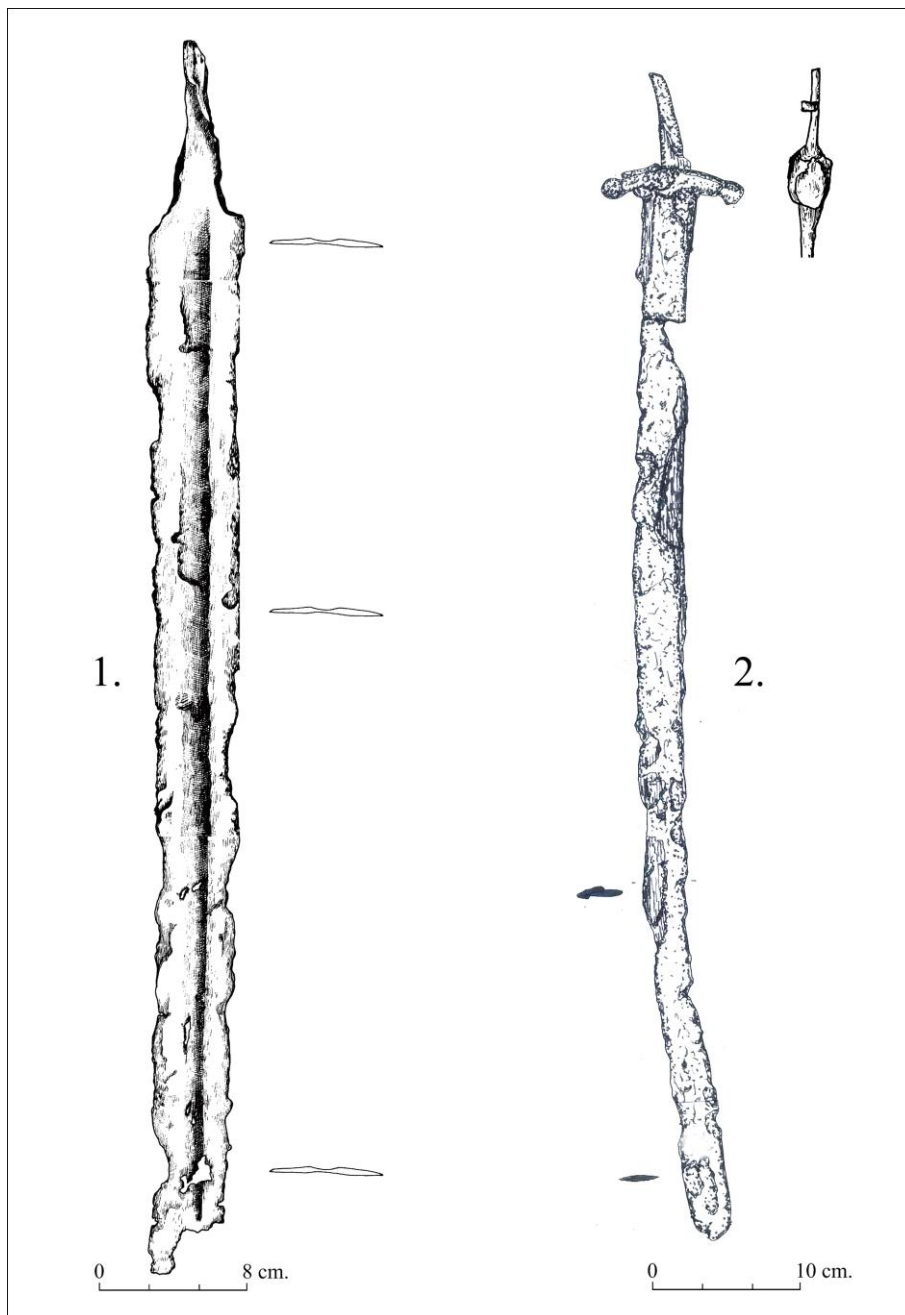

5. térkép. XI. századi temetőtípusok.
(Gáll E., 2008., 70. sz. térkép nyomán.)

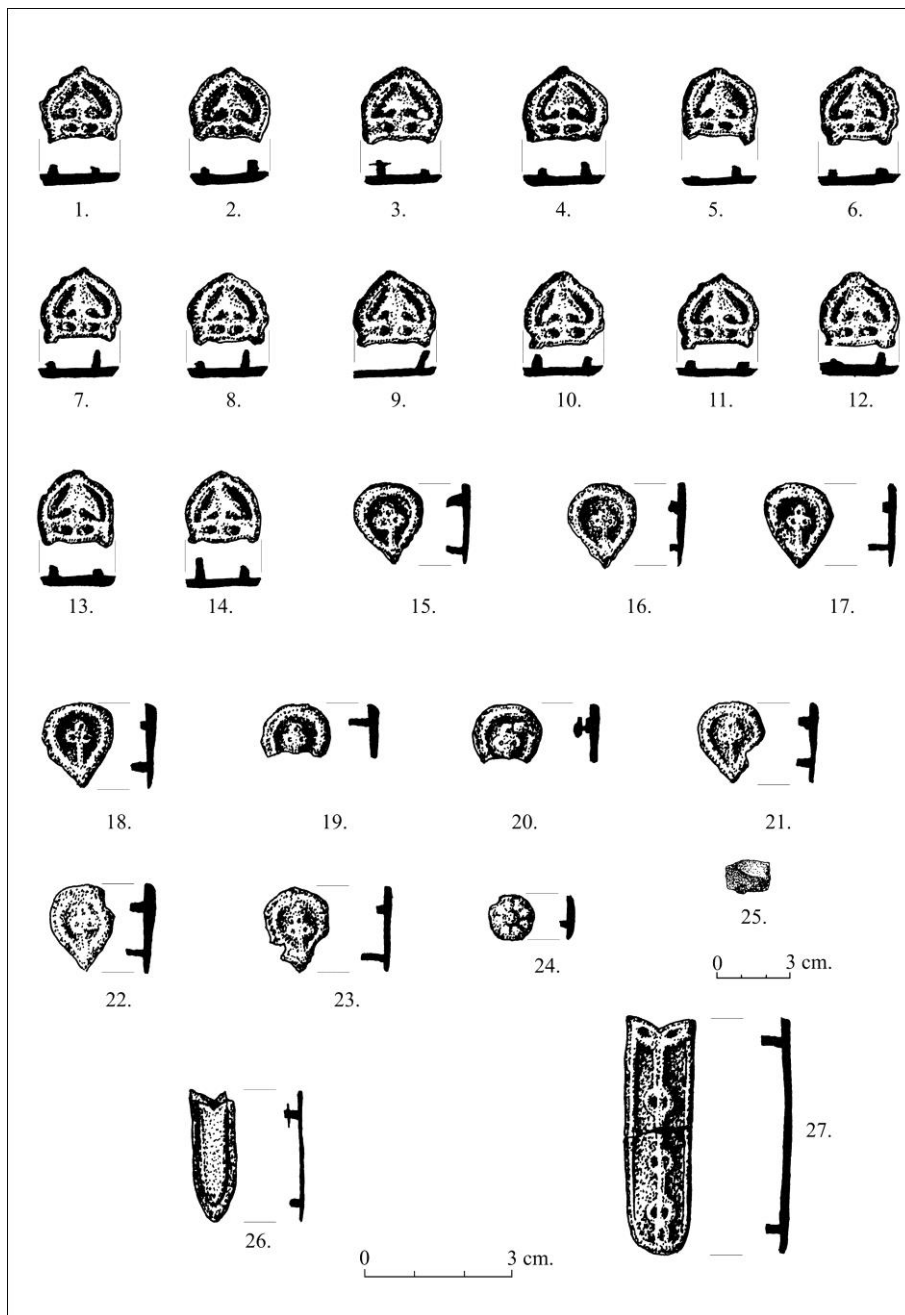

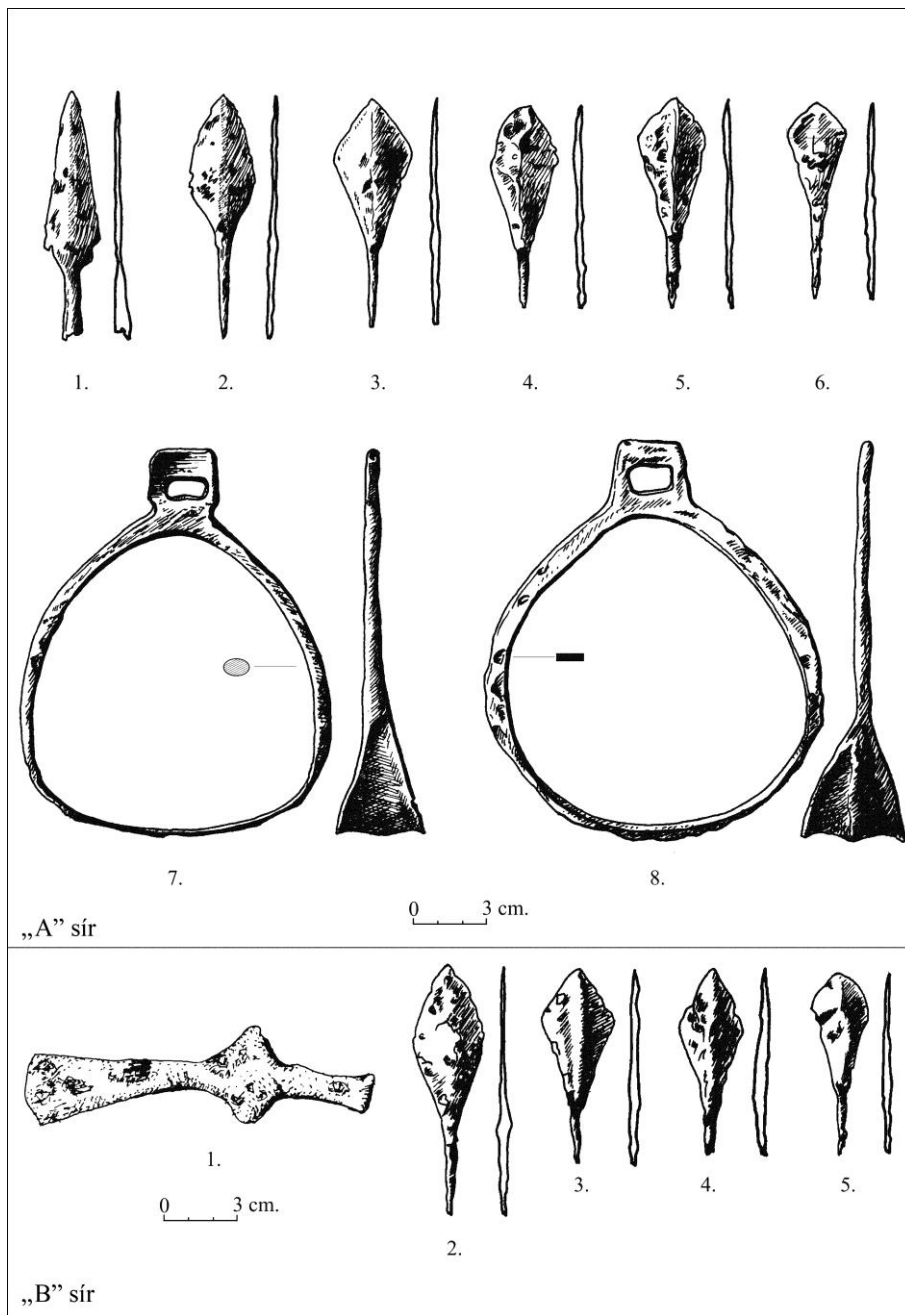
1. tábla. Arad-Csálya, X. sír, 1-2.

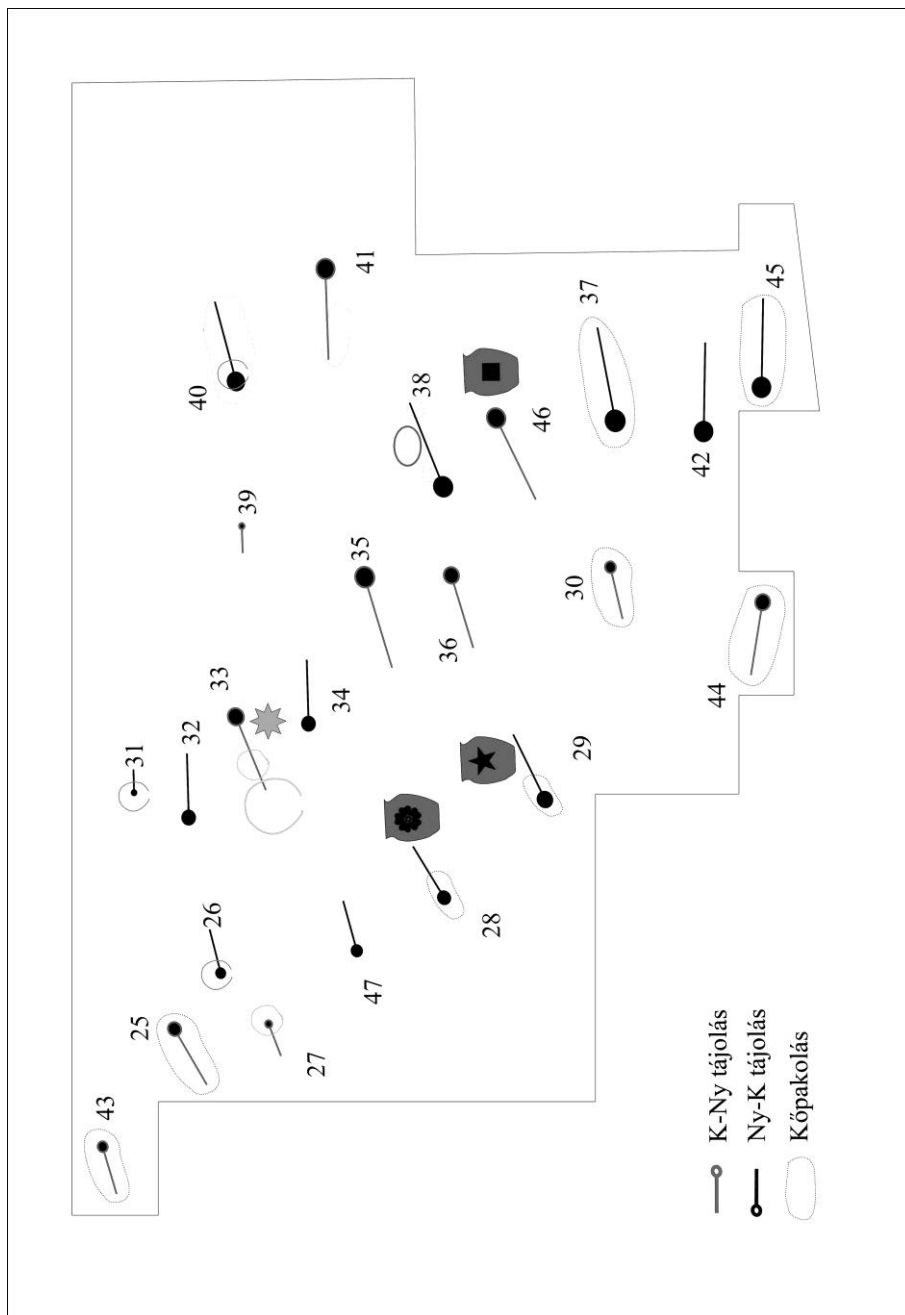
2. tábla. Kolozsvár-Zápolya utca, 10. sír (1.), Marosgombás-1905., (2.).

3. tábla. Nagykömlös, szórványlelet, 1–27.

4. tábla. Temesvár-Csóka erdő, „A” sír, 1-8., „B” sír, 1-5.

5. tábla. Gyulafehérvár-Brândușei utca 1999-ben feltárt temetőrészének fordított tájolású és kőpakolásos temetkezései.

TÁBLÁZATOK

1. Kolozsvár-Zápolya utca

	<i>Arany (g)</i>	<i>Ezüst (g)</i>	<i>Aranyozott ezüst (g)</i>	<i>Bronz (g)</i>
1. sír	–	36,9	–	16,7
2. sír	–	0,2	–	–
3. sír	–	–	–	–
4. sír	–	2,0	–	–
5. sír	–	14,1	–	–
6. sír	–	3,8	–	–
7. sír	–	0,4	–	3,1
8. sír	–	–	–	13,2
9. sír	–	–	–	–
10. sír	–	0,8	1,1	13,8
11. sír	0,1	61,2	–	40,4
<i>Összesen</i>	0,1	118,6	1,1	92,2

2. Németszentpéter-G. A. S. területe

	<i>Arany (g)</i>	<i>Ezüst (g)</i>	<i>Aranyozott ezüst (g)</i>	<i>Bronz (g)</i>
Magányos sír	–	181,4	–	8,7

3. Nagyteremia-Stock Kristóf földje

	<i>Arany (g)</i>	<i>Ezüst (g)</i>	<i>Aranyozott ezüst (g)</i>	<i>Bronz (g)</i>
X. sír	–	96,8	95,3	17,7

Erwin Gáll

ON POSSIBLE SOCIAL CLASSIFICATION OF CEMETERIES IN THE TRANSYLVANIAN BASIN,
THE PARTIUM AND THE BANAT – SOME DIFFICULTIES OF THIS CLASSIFICATION

Questions and Assumptions

Summary

The Hungarian '*nomadic state*', a new archaeological culture that appeared in the Carpathian Basin in the 10th century, established military centers in the eastern part of the basin (Upper-Tisza region, Kolozsvár [Cluj-Napoca], Bihar) as well, focusing considerable military capacity there. Contrary to the stereotypes that have survived to the present day, these lands were not devastated, but by conquering and slowly but steadily integrating the people(s) living there the new state added major masses to the common people, changing at the same time the cultural character of the region. The assimilation is perceptible mainly in the borderlands of the Carpathian Basin, in some cemeteries of the Transylvanian Basin it is traceable even in archaeological finds.

Studying the cemeteries in Kolozsvár (Alba Iulia) from an ethnocultural perspective suggests that people(s) of different origin were also buried there; their burial customs indicate a group leaving cremation for skeletal interment. This fact is also supported by the large number of Slavic place names around Kolozsvár. It is assumed that besides the South Slavs arriving in the Transylvanian Basin as a consequence of the Bulgarian conquest, there must have been a considerable number of other Slavic peoples living there as a result of settlements under Avar rule, mainly in mountainous regions. These peoples were not destroyed but integrated by conquering Hungarians. It is of course difficult to find archaeological guidelines to the extent and pace of the assimilation of the peoples living in the conquered territories in the first two third of the 10th century. Similar to the Transylvanian Basin, the new conquerors' cemeteries in Partium and Banat (Sikló [Siklău], Köröstarján [Tărjan], Kismajtény [Moftinu Mic], Újvár [Uivar]) are also supposed to have foreign people. Thus we were lead to the conclusion that the social differentiation within these cemeteries need to be looked into, which in some cases might surely reveal ethnocultural differences as well.

Hungarian King St. Stephen's work of founding the kingdom and adopting Western European patterns laid on ready-made structures. His efforts started the political unification of the Carpathian Basin under the flag of Western Christianity. Archaeological traces of King St. Stephen's politics are the castles, castle cemeteries, and the cemeteries of the then-evolving system of villages, but archaeology has found very few ethnocultural signs in these.

Erwin Gáll

SUR LE CLASSEMENT SOCIAL POSSIBLE DES CIMETIERES DU BASSIN TRANSYLVANIEN,
DU PARTIUM ET DU BANAT ET SUR LES PIEGES DE CE CLASSEMENT

Questions et hypothèses

Résumé

La nouvelle culture archéologique apparue dans le Bassin des Carpates, à savoir l'«*État nomade*» hongrois du 10e siècle créa des centres militaires aussi dans la partie Est du bassin (région de la Haute-Tisza, Kolozsvár, Bihar) où se concentrèrent d'importantes forces armées. Contrairement aux stéréotypes qui persistent, ces régions ne furent pas dévastées. La conquête ou l'intégration progressive de la population (des populations) locale(s) augmentèrent considérablement la masse des gens du commun, ce qui transforma le caractère culturel de ces régions. L'assi-

milation laissa également des traces archéologiques dans certains cimetières du Bassin transylvanien, à la périphérie du Bassin des Carpates.

Du point de vue ethnoculturel, une (des) population(s) d'origine étrangère enterra (enterrèrent) également leurs morts dans les cimetières de Gyulafehérvár; selon leurs coutumes funéraires, il s'agit d'une population en voie de passer de la crémation à l'inhumation. Les noms slaves de localités découverts en grand nombre corroborent également cette thèse. On peut supposer qu'outre les peuples slaves du Sud apparus dans le Bassin transylvanien en raison de la conquête bulgare, d'autres populations slaves furent établies en grand nombre sous la domination des Avars, principalement dans les zones montagneuses. A l'issue de l'arrivée des Hongrois sur ce territoire, cette population ne fut pas détruite, mais intégrée. Naturellement, il est difficile de démontrer du point de vue archéologique le degré et la rapidité de l'assimilation de la population des zones conquises dans les deux premiers tiers du 10e siècle. Comme dans le Bassin transylvanien, des personnes d'origine étrangère devraient se trouver également dans les cimetières des nouveaux conquérants situés dans le Partium et le Banat (Sikló [Siklău], Kőröstarján [Tărjan], Kismajtény [Moftinu Mic], Újvár [Uivar]). Par conséquent, nous estimons qu'il faudrait étudier les différences sociales au sein de ces cimetières qui pourraient parfois déceler des différences ethnoculturelles.

L'action menée par saint Étienne pour la création d'un État selon le modèle occidental fut basée sur des structures établies. Son action permit d'engager l'unification politique du Bassin des Carpates sous la bannière du christianisme occidental. Les forts et les cimetières des forts, ainsi que les cimetières du réseau de villages en formation constituent les vestiges archéologiques de la politique de saint Étienne, mais il n'est pratiquement plus possible d'y identifier des caractéristiques ethnoculturelles.

Erwin Gáll

ÜBER DIE MÖGLICHE GESELLSCHAFTLICHE EINORDNUNG DER FRIEDHÖFE
DES SIEBENBÜRGER BECKENS, DES PARTIUMS UND DES BANATS,
SOWIE DIE SCHWIERIGKEITEN DIESER EINORDNUNG

Fragen und Mutmaßungen

Resümee

Die neue, im Karpatenbecken erschienene archäologische Kultur, also der ungarische „nomadische Staat“ des 10. Jahrhunderts, schuf auch im östlichen Teil des Beckens (Gegen der Oberen Theiß, Kolozsvár [Klausenburg], Komitat Bihar) Militärzentren, wo sie eine bedeutende militärische Kraft bündelte. Entgegen den bis heute gebräuchlichen Stereotypen vernichtete sie jedoch diese Gebiete nicht. Mit der Eroberung, sowie der langsamen, aber sicheren Integration des vor Ort lebenden Volkes, bzw. der vor Ort lebenden Völker vermehrte sie vielmehr die Massen des gemeinen Volkes in bedeutendem Maße und änderte gleichzeitig im Grunde den kulturellen Charakter dieser Regionen. Die Assimilierung kann in erster Linie in den Randgebieten des Karpatenbeckens und im Falle einzelner Friedhöfe des Siebenbürger Beckens auch aus archäologischer Sicht nachgewiesen werden.

Aus ethnisch-kultureller Sicht nutzte auch ein Volk, bzw. nutzten auch Völker anderer Herkunft die Friedhöfe von Gyulafehérvár (Alba Iulia/Karlsburg). Auf Grund ihrer Bestattungsrituale können wir über eine Bevölkerung sprechen, die von der Einäscherung auf die traditionelle Bestattung übergegangen ist. Diese Tatsache wird auch von dem slawischen Ortsnamensmaterial unterstrichen, das in der Gegend um Gyulafehérvár in großer Menge zum Vorschein gekommen ist. Es ist anzunehmen, dass wir im Siebenbürgischen Becken als Folge der Ansiedlungen während der Awarenherrschaft neben den südslawischen Massen, die als Folge der bulgarischen Eroberung erschienen sind, auch mit einer bedeutenden sonstigen Bevölkerung rechnen müssen, in erster Linie in den Berggebieten. Diese Bevölkerung wurde von der ungarischen Landnahme nicht vernichtet, sondern integriert. Aus archäologischer Sicht ist es natürlich schwierig nachzuweisen,

wie weit und wie schnell die auf den eroberten Gebieten lebende Bevölkerung in den ersten beiden Dritteln des 10. Jahrhunderts assimiliert wurde. Ähnlich dem Siebenbürger Becken sind voraussichtlich auch in den Friedhöfen der neuen Eroberer im Partium und im Banat (so in Sikló [Siklău], Köröstarján [Tărjan], Kismajtény [Moftinu Mic], Újvár [Uivar]) Menschen fremder Herkunft vorzufinden. Folglich sind wir der Ansicht, dass die gesellschaftliche Differenzierung innerhalb dieser Friedhöfe untersucht werden müsste, was in bestimmten Fällen wahrscheinlich auch mit ethnisch-kulturellen Unterschieden einhergeht.

Die staatsgründende, das westeuropäische Staatenmodell übernehmende Tätigkeit Stephan des Heiligen gründete auf fertigen Strukturen. Infolge seiner Tätigkeit begann die politische Vereinigung des Karpatenbeckens unter der Flagge des westlichen Christentums. Die archäologischen Denkmäler der Politik Stephans sind die Burgen und Burgfriedhöfe, bzw. die Friedhöfe dörflichen Charakters des sich herausbildenden Dorfnetzes, wobei jedoch in diesen ethnisch-kulturelle Charakteristika fast kaum mehr auszumachen sind.

Эрвин Галл

О ВОЗМОЖНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ КАТЕГОРИЗАЦИИ КЛАДБИЩ БАСЕЙНА ТРАНСИЛЬВАНИИ, ПАРЦИУМА И БАНАТА И О РИСКОВЫХ МОМЕНТАХ ТАКОЙ КАТЕГОРИЗАЦИИ

Вопросы и предположения

Резюме

Появившаяся в Карпатском бассейне новая археологическая культура, а именно венгерское „Государство кочевников“ X века вызвала к жизни и военные центры, где были сосредоточены значительные военные силы. Однако в противоположность используемым по сей день представлениям эта культура не разрушила эти территории, а завоевывая местное население, путем медленной, но верной интеграции его значительно умножила протонародные массы и одновременно практически изменила культурный характер этих районов. Эта ассимиляция может быть выявлена в периферийных районах Карпатского бассейна, а с археологической точки зрения – и в случае отдельных кладбищ Трансильванского бассейна.

В этнокультурном аспекте на кладбищах Дьюлафехервара осуществлялись захоронения других этнических народов. На основании обычаев захоронения можно говорить о народах, перешедших от кремации к скелетному захоронению. Это подчеркивается так же и тем фактом, что в районе Дьюлафехервара обнаружено много материала со славянскими именами и названиями. Можно предполагать, что наряду с южно-славянскими массами, появившимися в результате болгарских завоеваний, вследствие расселения народов во время аварского господства можно рассчитывать на другие славянские племена, в первую очередь в горных районах. Приход венгров на эти земли не уничтожил эти народы, а интегрировал их. Разумеется, с археологической точки зрения трудно выявить, на каком уровне и как быстро ассимилировались новые народы, пришедшие на завоеванные территории в первые две трети X века. Аналогично Трансильванскому бассейну можно предположить, что новые завоеватели являются инородцами и на кладбищах Парциума и Баната (Шикло, Керештарьян, Кишмайтень, Уйвар). Из этого следует, что имеется смысл исследовать социальную дифференциацию среди захороненных на этих кладбищах, что в некоторых случаях может определенно скрывать и этно-культурные различия.

Деятельность основателя венгерского государства Святого Стефана, перенявшего западно-европейскую государственную модель, основывалась на готовых структурах. Посредством его деятельности началось политическое объединение Карпатского бассейна под знаменем западного христианства. Археологические памятники политики Святого Стефана крепости и крепостные кладбища, а также деревенские кладбища сети деревень, однако с археологической точки зрения в них мы уже едва можем выявить этнокультурные признаки.